

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

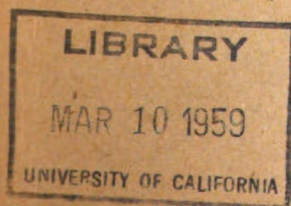
уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Блажа*
(Скопље), д-ра *Нахиџгала Рајка* (Љубљана), д-ра *Павловића Миливоја* (Нови Сад),
д-ра *Стевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васа* (Скопље),
д-ра *Хрстије Маија* (Загреб)

XXII КЊ. 1—4 ^{IV.}

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

БЕОГРАД
1957—1958

О НЕКИМ ВИДСКИМ ОСОБНОСТИМА СРПСКОХРВАТСКОГ ГЛАГОЛА

Циљ овога рада јесте да се покаже да у српскохрватском глаголу, у области вида, постоје особености које нису својствене већини данашњих словенских језика, бар не у толикој мери, у коликој се оне запажају у томе језику. Те су особености, најкраће речено, следеће: српскохрватски језик је развио необично за словенску глаголску систему богатство у двовидским глаголима, за рачун извесног пригушивања живости у сфери префикса.

На првом месту дајемо преглед тих двовидских глагола. Наш списак је већи него што су били досадашњи спискови, а могао би се још и даље повећавати. Међутим, за рашчлањавање постављеног проблема и оволико примера је потпуно довољно; сем тога, овај преглед, макар и не сасвим исцрпан, већ претставља у извесном смислу корак даље у проучавању српскохрватског, па и словенског глагола уопште, и може да буде од интереса за стране испитиваче, који у својим расправама у вези са двоаспектношћу у српскохрватском наводе махом само Маретићеве двовидске глаголе из његове „Граматики и стилистике“, одн. глаголе из Вукова речника.

При одређивању видске вредности глагола није могућно руководити се само неким одређеним, унапред изабраним мерилима. Дешава се да нам контекст да поузданог доказа о виду једног глагола и ван неког познатог и општеусвојеног критеријума. Разуме се, кад год је то било могућно, ми смо за своју грађу бирали примере који пружају и објективна мерила: тако, напр., за доказивање имперфективности најбољи је аргуменат ако глагол стоји у прилогу времена садашњег или у имперфекту. У недостатку таквих морфолошки јасних доказа служили смо се доказима из контекста различите врсте. Један од критеријума био је тај, да у непосредном суседству другог глагола (чију видску вредност сасвим одређено знамо), у потпуно истој реченичној функцији,

глагол који се испитује има исти вид. Напр.: Ја приђем (пф.) вратима, куцам (?) и одмах уђем (пф); куцам — пф. „Обавезност“ да тако постављени глаголи буду једнаког вида није апсолутна; њу одређује наше осећање за реченицу. Даље, извесну вредност у аргументацији може имати и превођење, разуме се потпуно тачно превођење, на други језик. Пошто би и чисто методски било незгодно правити паралеле са више језика одједном, а сем тога и језичко осећање које је потребно за изналажење скривених видских прелива тешко се може имати за више од два словенска језика, ми смо српскохрватски глагол у погледу вида поредили само са руским, на местима где је то било од помоћи. Трудећи се да с највећом тачношћу пренесемо само глаголско значење из српскохрватског у руски идентичан текст, стицали смо могућност да се и на тај начин осведочимо о виду нашега глагола у датом случају.

Грађа је подељена у четири групе. У првој групи дати су неизведени двовидски глаголи, тј. глаголи са исконским глаголским коренима (*моћи, јести, ићи*), одн. они који се у савременом језику не осећају више као изведени (*стрељати, честитати*), или такви за које се не може тачно рећи да ли су првобитно глаголска или деноминативна образовања (*мењати*). У другој групи су глаголи код којих је секундарно постање провидно (од именице, придева); да ли је глагол изведен од домаће или стране основне речи, за ову класификацију је било споредно (*класати, шићарити*). У трећој групи, која је још увек донекле продуктивна и стога неограничена, дато је неколико глагола којима би се могао допунити доста велики списак одговарајућих двовидских глагола у Вукову речнику — глагола са основом -ова-, -ева-, -ива-. Најзад, у четвртој групи наводе се и објашњавају случајеви када неки глагол, несумњиво перфективан за данашње језичко осећање, показује знаке имперфективности, морфологисане или само контекстуалне, који га ипак не стављају у ред двовидских глагола. — Напомињемо да нисмо давали никакав списак двоаспектних глагола на -ирати, -исати (-осати) и -овати типа *ашерирати, каљајисати, житосати, аванзовасти*, тј. глагола позајмљених из страних језика одн. изведених на српскохрватском терену страним наставком и по угледу на стране глаголе. Таквих образовања има неограничен број, а чињеница њихове двоаспектности је општесловенска.

Неједнакост вида у разним периодима језичке историје (напр. перфективност глагола *вапити* само у старијем језику), као и у различитим дијалектима, такође је донекле узимана у обзир у нашем прегледу.

ПРВА ГРУПА

Биши (бијем). У значењу „победити“, „савладати“, „надјачати“, тј. у једном од преносних значења, овај глагол може имати оба вида. Пф.: Они су рачунали, да ће Пруска да бије Аустрију (Ј. Драгашевић, Истинске приче, Бгд 1888—1891, 187); из контекста се види да се глагол на овом месту не може разумети као „побеђивати“ (... да ће Пруска побеђивати у низу битака), већ само као „победити“. Руски: Они рассчитывали на то, что Пруссия победит... Овај глагол и у импф. виду може имати исто значење: Пруска већ сад бије Аустрију, изгледа да ће је сасвим савладати. Даље: значење „пуцати“, „гађати“, које је у импф. виду глагола „бити“ обично (ова пушка добро бије, они бију из топова), јавља се и у пф. виду, напр.: Коњак [орак у игри] се метне уз купку и чека се, да сви бију (Ст. Мијатовић, СЕЗБ¹ IX, 218). Тачну видску вредност глагола „бити“ у овом примеру можемо осетити стављајући друге глаголе (макар и с нешто друкчијим преливима значења) у исти контекст: чека се да сви испале, да сви погоде — а не: да сви испаљују, да сви погађају. Могућност стављања глагола „пуцати“, „гађати“, „стрељати“ у исту реченичну ситуацију (чека се да сви пуцају, гађају, стрељају) не казује ништа ни у корист ни на штету перфективности, јер су и сама ова три глагола двовидска, о чему даље.

Биши (будем). О виду овог глагола (тј. оних облика који нису од корена *es-) било је већ доста говора у стручној литератури, како нашој, тако и славистичкој уопште.

У његовој семантици разликовало се значење „постојати (као нешто)“ и „почињати постојати“, „постајати“; и док се у вези с првим уопште тешко може створити претстава о перфективности, дотле се друго значење може појавити у „бити“ са оба вида. Треба одмах рећи да се цело то друго, двовидско значење, то „постајати“ и „постати“, јавља само као пропратно значење уз оно прво, уз право значење „esse“, при чему степен те измешаности, преовлађивање једног или другог значења, зависи од индивидуалног разумевања. Дакле: „Дрво ће бити све веће и веће“ значи „дрво ће постајати“, „дерево будет становиться...“; „Он ће бити професор кад одрасте“ може значити „он ће постати...“, „он станет...“; а поред тога оба ова примера могла би се тумачити и у смислу обичнога „esse“. — Осим значењске нијансе постајања,

¹ СЕЗБ — Српски етнографски зборник Српске академије наука.

у глаголу „бити“ се јавља и друга, сродна нијанса, такође у два вида: „настајати“ одн. „настати“. Реченица: Ја сам још пре две три недеље рекла... да ће бити вашара између њих (Ст. Сремац, Поп Ћира и поп Спира, Београд 1911, 149) јесте пример у којем се „бити“ може тумачити перфективно: настаће вашар, доћи ће до вашара, поред тога што може и као обично „esse“. То исто значење, само имперфективно, имали бисмо у оваквом примеру: У соби је био све већи неред (в комнате делался всё больший беспорядок); додуше, овде би се употребио и облик „бивао“, да би се значење боље диференцирало од значења „esse“. — Поред значења „постајати“ одн. „постати“, и „настајати“ одн. „настати“, налазимо у српскохрватском глаголу „бити“ један семантички прелив који би се могао протумачити као перфективно „esse“. Најближи синоним био би „догодити се“. Ако се зачује неки тренутан звук, или се запази тренутна оптичка појава, може се упитати: Шта то би? Шта је то било? — у значењу: Шта се збило? Шта се десило? На руски језик се то може превести са „Что это было?“, али превод није идеално тачан: овако формулисано руско питање осећа се имперфективније од исто овако формулисаног српскохрватског питања. Ближи би превод у овом случају био: Что это случилось? Что произошло? Или: Что это лопнуло, что это мелькнуло, итд. — И разни други преливи значења, које овај глагол добива у контексту, захваљујући додацима и околном смислу, могу стећи оба вида. Тако, можемо наћи примере и за „налазити се“ и за „наћи се у извесним годинама, у неком раздобљу живота“. Напр.: Док сам и ја твога доба био, | Могао сам тако ударити (В. Караџић, С. н. пјесме² 3, 10): налазио се у твојим годинама; А кад злато до кућеље било, | Сковаше јој сребрну кућељу (НП 1, 471): израсло, стасало. Или у присвојном значењу: У кога је почета погача у тога и нож (В. Караџић, Н. Пословице³): налази се као својина; Тко најљепшу дјевојку доведе, оному ће бити град (Н. приповетка, ЗНЖ⁴ 18, 142): припашиће. У значењу трајања: Тако стаде, не било за дуго = није дуго трајало или потрајало. У значењу службе, улоге: Појава његова у епским песмама била је од штете по историску тачност (Ј. Томић, Историја у н. еп. песмама, Бгд 1909, 5): наносила је штету; Посестримо

² Цитирају се издања: I—VI Беч 1841—1866; VII—IX Бгд 1900—1902; даље се скраћује НП.

³ Цитира се издање Бгд 1900; даље се скраћује НПосл.

⁴ ЗНЖ = Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена Југославенске академије знаности и уметности.

б'јела вило | ... Буд' и мени у потреби (Ј. Сундечић, Изабране пјесме, Згб 1889, 159): можда: нађи се. — На први поглед не може бити полемике око вида неког помоћног глагола, тј. глагола који служи при грађењу сложених времена. Али у случају „бити“ има изузетка и од тога. На другом месту⁵ смо имали прилике да говоримо како овај глагол игра извесну улогу у томе што се код футура егзактног појављује нарочита семантика будућег настанка радње, улажења у радњу, долажења до ње, а не само обичног будућег трајања радње: Оно што будеш носио идуће недеље на излет треба да буде лакше него ово што си данас узео (то, што ты возъмѣшь, понесѣшь..., а не: то, что ты будешь нести...). Колико је то осећање у вези с обликом „будем, будеш“ а колико са самом природом футура егзактног, тешко је рећи; у сваком случају није једино „будем“ узрок овој појави. Али помоћни глагол „бити“, употребљен у пасиву, може и сам собом показивати видску различитост. Напр.: Ја сам баш тада мислио да наставим цртање; али је неко дошао, ја сам тиме био спречен, и никад више нисам довршио. Ту се осећа перфективност целе конструкције „ја сам био спречен“; у наративном презенту могло би се рећи „... ја тиме будем спречен...“ (некњижевно чак и „буднем спречен“, што још више истиче перфективност). Насупрот томе имамо: Целе зиме био сам спречен да цртам — изразито имперфективно. Конструкција је формално оба пута иста, „спречен“ је оба пута употребљено у истом значењу — према томе, видску разлику носи део конструкције „био сам“, који је овде, повинујући се захтевима смисла, такорећи „еластичан“ у погледу аспекта.

Битисаши. Имперфективно се овај глагол употребљава у књижевном језику, данас углавном у значењу „животарити“, „егзистирати“. У перфективном виду он се данас говори нешто мање, и у друкчијем значењу: „проћи“, „нестати“. Ево примера: Бутумиле ондје битисаше, | И ниједан не изнесе главе (Н. песма, „Дубровник“ [забавник], Сплит—Дубровник 1868, 306); исто и у познатом „било и битисало“. Имперфективност код овог значења — тј. „пролазити“, „нестајати“ — није нам позната. Може се помишљати да су глаголи различитог корена, али значење даје повода и за претпоставку о истом пореклу.

Брисаши. Глагол је познат само као имперфективан. Речници нису запазили да у неким најобичнијим обртима, као напр. „брисали су га из списка“, овај глагол значи „избрисати“ (р. вычеркнуть).

⁵ О неким особинама футура II (футура егзактног), НЈ VIII, 3—4, 89—105.

Ево примера из књижевности: Зато би предлагали да се овај комад... из репертоара брише („Матица“, Н. Сад 1866, 643); Одлучено је да се брише члан 13 („Политика“ бр. 13776, 2). Глагол, дакле, има померање вида само у овом пренесеном значењу; у том значењу можемо га, разуме се, наћи и као имперфективног: Ено, баш сад га бришу из списка.

ВайиШи. Код Вука је овај глагол наведен као двовидски. У данашњој употреби перфективност се не осећа, али у старијем језику могла је да се осети. У наша два примера, оба од истог писца и из исте књиге (М. Игњатовић, Панегирикон, Будим 1835), перфективно тумачење није обавезно, али није ни искључено: Толики народи потоке суза ронећи вопише и пружише руке свое (15); Дозволи нам едногласно, и единодушно вопити: Ево нас, ево готови смо (56). Глагол „упити“, који Вук упоређује са „вапити“, постоји у Црној Гори као перфективни глагол и значи „викнути“, „зовнути“. — Двоаспектност овог глагола тумачи се у науци као резултат схватања да на почетку речи стоји префикс *въ-*⁶, које се, међутим, није распростраило на глагол у потпуности. Перфективно и имперфективно значење овде се лексички не разликују.

ВезаШи. Код Вука је и овај глагол означен као двовидски. Данас се он у књижевном језику, углавном, употребљава перфективно, напр.: Склепташе га у сагласју, везаше у кврге и онда позваше... (И. Јелић, „Васојевички закон“, Бгд 1929, 31). Имперфективност је за данашње књижевно језичко осећање нешто мање обична: Кад почну везати мога оца, види он шта ће бити (М. Неадовић, Мемоари, Бгд 1893, 66). Али се у фигуративном смислу каже: Шта их то веже, те су нераздвојни пријатељи? Мене за ово место вежу успомене. У истом значењу има и пф. употребе: Несрећа их је везала (р. *сблизитъ*, *связатъ*); Мене су за то место везале успомене па не могу да се отселим (р. *привязатъ*).

ВидеШи. Добро познат двовидски глагол. Наводи се да је значење „имати чуло вида“ имперфективно, а „спазити (нешто), примити утисак чулом вида“ перфективно. Међутим, овоме је потребна извесна допуна. Значење „спазити“ је уствари двовидско у овом глаголу, тј. глагол значи и „примати“ и „примити утисак чулом вида“. То је, дакле, она семантичка компонента овог глагола која је стекла и перфективни вид. „Ја видим лађу на пучини“ (ја вижу) и „Ја сам овог тренутка видео лађу на пучини“ (ја

* А. Достал, *Studie o vidovém systému v staroslověnině*, Праг 1954, 172.

увидел, завидел) разликују се само видски. Можда је мање подесан за имперфективно тумачење даљи значењски огранак: „срести“. Каже се: „Видео сам јуче твог познаника на улици“, што се може тумачити као „срео сам“; у имперфективном смислу овај се глагол с тим значењем такође може употребити, али због тога што трајност ту, по смислу, мора значити итеративност („сретати“), за њено изражавање узима се и глагол „виђати“. Тако, пример: „Видим га свако јутро код аутобуске станице“ можемо схватити као „video“ у правом смислу, као „сретнем“ (наративни презент), а можда и као „срећем“. — Што се тиче оног значења које лежи само у имперфективном виду овог глагола, тј. „имати способност виђења“, не треба заборавити да је то нека врста квалификативног значења, нешто као „он пева“ — „он је певач“, а таква сенмантика, разумљиво, нема и не може имати перфективног вида.

Бући. У једном врло специјалном значењу овај глагол може бити двовидски. То је значење прављења извесног потеза, било у неком избору, коцки, било у играма чија се суштина састоји у вучењу потеза. Напр.: Сањао сам да ће ми донети срећу доњи лоз у гомили; и ја одем свом продавцу, вучем доњи лоз и — не добијем ништа (тј. извучем, р. выткнул). Или: Када је настала таква позиција [на шаховској табли], вукао сам ловца и добио партију (тј. повукао, р. ходил — такође перфектизовано). Ова нијанса значења јавља се и у имперфективном виду, у сасвим обичној употреби.

Гађаши. Наводи се само као импф. глагол. Међутим, он значи и „извршити гађање“, тј. стиче промену вида без измене лексичког значења. Напр. наративно: Ја нанишаним и гађам, али не погодим (р. нацелился и выстрелил, но не попал). Глагол лако може бити пф. у овом примеру: Кад је вода изведена познати Шабанагићи „гађали“ су из топа, а Смаилага са дружином „запуцао је“ из пушака и заклао неколико овнова (М. Влаховић, ГлЕМ⁷ 1937, 167).

Грнуши. Ђ. Шурмин (Прилог за синтаксу хрватског глагола, Н. Вјесник I, 181 и д.) допуњује Вуков податак да је глагол перфективан, саопштавајући пример имперфективног вида. Могу се наћи примери оба вида код добрих писаца, али је данас пф. вид ређе у употреби. Импф.: Док је пјешадија грнула на бродове, ношаху четири горичка аркебузира господска носила (А.

⁷ ГлЕМ = Гласник Етнографског музеја у Београду.

Шеноа, Чувај се с руке, Бгд изд. 1931, 64). Пф.: На један мах овце и козе грнуше с планишта у шеварје (М. Ђ. Милићевић, Зимње вечери, Бгд 1879, 121). Лексичка значења су иста.

Дати. У србистици је било говора о томе да је „дати“ перфективно а „не дати“ имперфективно. РЈА⁸ наводи да је „не дати“ и пф. и импф., а Грубор (Аспектна значења I⁹, 175—176) покушава да да објашњење имперфективности негираних облика (не само презента, јер се јавља и имперфект и партицип презента, мада ређе; исп. и Маретића, Грам. и стил. II изд., 194) — поред тога што показује и перфективно негирано „дати“: не даде, није му дао ни паре; сутра... ко не да [стотинарку] неће ниш. Ми ћемо овде, обратно, навести случајеве имперфективног позитивног „дати“. Тако, на реченицу „Ја је не дам“ може уследити одговор „А ја дам“, у истом значењу и виду. Још је сигурнији овај пример, који не претставља само „одјек“ претходне конструкције: У мом дворишту галаме нека деца, али ми то ипак да да радим. Или сасвим обично: Из тога се да извући следећи закључак; То се да лако протумачати. Мислимо да ће и у перфекту овај глагол бити имперфективан у овом примеру: Сваки дан изнова се дало закључити да је оптужба била оправдана — тј. „сваки дан изнова се могло потврдити, потврђивало“, а не „потврдило“, пошто би се с перфективним значењем глагол пре употребио у потенцијалу *consuetudinis*: сваки дан изнова би се дало закључити. Треба имати на уму чињеницу да се до 18-ог века (према РЈА) јављала у нашем језику и глаголска именица „дање“, а такође (чак и до новијег времена) „даће“. Ове именице нису сасвим поуздани докази о имперфективности основног глагола, али оне ипак дају више аргумената за њу него против ње; јер глаголске именице овог типа, ако су изведене од перфективних глагола, граде се, углавном, само кад је тај основни перфективни глагол префиксиран: „поуздање“, „распеће“. — Лексички се у глаголу „дати“ перфективна од имперфективне употребе не разликују: у оба вида имамо *dare* одн. *concedere*. Међутим, као што се зна, у видовима овог глагола ипак није наступила пуна морфологизација кроз целу парадигму: у футуру, футуру егзактном, аористу, императиву и др. глагол је само перфективан.

Дести = *дести* = *денуши*. Према грађи РЈА и материјалу за речник САН можемо о овом глаголу закључити следеће. Једино

⁸ РЈА = Рјечник Југославенске академије знаности и умјетности.

⁹ Рад Југосл. Ак. зн. и умј. 293; други део је у Раду 295, и даље се цитира само као Грубор I и Грубор II.

у значењу „садевати“, „слагати“ (сено и др.) потврде за перфективност недостају. Иначе има неколико значењских прелива у којима је глагол двовидски, само не увек и у савременом књижевном језику. Тако, напр., значење „стављати“, „смештати“: импф.: Још кад шкروпиш и на сунце дијеш (РЈА, из Рељковића); пф.: Нису имали куда да дену те школоване људе (В. Стојић, из дела М. Горког, превод, Бгд 1950, 13). Значење „задевати“: импф.: Па дјевојке ките вију и за главе дију (РЈА, из савременог језика); пф.: Дјени гудало за гусле (А. Шеноа, Приповијести V, Згб 1933, 32). Значење „надевати (име)“: импф.: Ваља, да га сади... Славонац, пак да му име дије (РЈА, из Рељковића); пф.: Кум је стару мајку запитао: „Како ћемо куми име ђести?“ Стара мајка љута одговара: „Ђени Јања“ (РЈА осећа овај пример као перфективан; из Вука).

Жалиши се. У речницима се наводи као имперфективан. Али је у говору сасвим обична и перфективна употреба: Одем и жалим се на његов поступак; Отишао је и одмах се жалио (р. пошѐл и сразу пожаловаося). Лексичка значења се у импф. и пф. виду не разликују, уколико се тиче ове семантике („тужити некога“); али у нешто друкчијем значењу, тј. „јадиковати“, „тужити се на нешто“, пф. вид се не јавља; импф.: Он се жали на главобољу; пф.: Он се *пожали* на главобољу.

Захтевати. Јасно је да је глагол импф. у примеру: Тако правда захтева (р. *требует*), а пф. у примеру: Он је ушао и одмах захтевао пиће (р. *потребовал*). Разлике у значењу нема.

Звати. У значењу „зовнути“, „дозвати“, као и у пренесеном значењу „учинити некога позваним, надлежним“, овај глагол, познат као имперфективан, може да буде и перфективан. У примеру „Ја сам зван на ту вечеру“ глагол се лако може осетити као перфективан; у „Много званих, мало изабраних“ такође, мада ни ту не обавезно. Нешто су поузданији ови примери: Цар... пошље и по њега људе, да га зову предањ (Вук Караџић, С. н. приповијетке¹⁰ 237); Ако ће знаш боље, зови и мене (НПосл.); Јеси ли звао село? — Кмет нареди Сими да сазове село (Ј. Веселиновић, Х. Станко, Бгд 1896, 65); И ко је њега звао за судију (Ј. Максимовић, Злочин и казна, превод, Бгд 1914, 217). У значењу „називати“ (Зову га српска мајка) глагол не показује двоаспектност.¹¹

¹⁰ Цитира се издање Беч 1853; даље се скраћује НПприп.

¹¹ У руском изразу који је привукао пажњу Карцевског (*Système du verbe russe*, Праг 1927, 151) „Митькой звали“, „Акулькой звали“, где „звать“ има значење „називати“, а цео израз значи отприлике: „Оде!“ „Нестаде!“ — осећа се перфективност у тако употребљеном „звали“. Али ово нема генетичке везе са српскохрватским случајевима употребе, јер претставља специфичност руског језика.

Злоставиши (акц. према Вуку). Глагол претставља сложеницу, насталу обичним срашћивањем. Вук га наводи као двовидски. Данас је он у књижевном језику уопште редак (обичан је импф. „злостављати“). Дајемо примере за оба вида, напомињући да претставници говора где се тај глагол употребљава имају друкчији акценат: злоставити. Импф.: Тужи ми се Перо Савов... да сестру његову злоставе и бију невину (П. П. Његош, Писма I, изд. Бгд 1940, 178); пф.: Те удари у очи Илији, | И мало га злоставио није (Ј. Новић, Карађорђе, Н. Сад 1865, 324). Значења се, као што видимо, мало разликују: имперфективно је „злостављати“, перфективно — „повредити“ или „уништити злостављањем“. Према Вуку, ако се његове ознаке у речнику стриктно протумаче, и значење „злостављати“, и друго, наведено код њега (*vim inferre virginii*) имају оба вида.

Имаши се. Речници наводе некњижевно значење „родити се“: Вуков речник без правилне видске ознаке, а РЈА са потребним објашњењем. Вуков пример показује то значење: Дође време бреме да се има, | Немаде се једно мушко чедо, | Но с' имаде једна змија љута. Није нам позната имперфективна употреба овог значења (говори се „имавати“). — За овај глагол, изразито имперфективан у другим значењима, не можемо тврдити да претставља продужетак само старог *imать*; у њега се утопило и *jьmъ*, *jьti*, иако друкчије по значењу. А овај други глагол је, како у старословенском језику, тако (у новим облицима) и у пољском и у чешком, перфективан.

Искаши. У речницима се наводи као имперфективан. Али је несумњив пф. вид у овом наративном презенту: Ја кад дођем на Врачар, искам новаца од Јанка (М. Ненадовић, Мемоари, Бгд 1893, 122). Глагол је двовидски и онда кад се употребљава у значењу „тражити девојку“. Импф.: Иште је већ два месеца код оца. Пф.: Да си је тог часа искао, она би пошла за тебе. Неколико других глагола, стављених у исти контекст, могу се осећати такође као перфективни, иако су познати као имперфективни: да си је онда молио, тражио, питао, звао (тј. замолио итд., р. попросил, потребовал, спросил, позвал). О свим тим глаголима говоримо на одговарајућим местима.

Ићи. Познато је да је глагол „ћи“ значио некада и „поћи“, и да се са префиксом по- јавио у старословенским споменицима тек касније. Извесни трагови у савременом руском језику, као и у чешком а такође и у српскохрватском, сведоче још увек о старој вредности глагола „ћи“. У споменутом чланку у НЈ VIII

наводи се да осим у футуру егзактном, постоји и у обичном футуру перфективни, и то почетносвршени семантички прелив код тог глагола; напр.: Сутра ћемо ићи на море — тј. поћи, кренути. Исто то осећамо и у следећем примеру из књижевности: Најпослије науми да иде у свијет да тражи своју пауницу (НПрип. 20). И руски се говори исто тако; рецимо: „идти в мир“ — са значењем које је ближе значењу „кренути“, „поћи“ него „ићи“. Презент, истина, нема футурско значење; али као перфекат од „идти в мир“ намеће се „пошёл в мир“.

Јесши. А. Мусић у расправи „Аорист имперфективних глагола у српско-хрватском језику“ (ЈФ V, 29) навео је између осталих случајева употребе имперфективних глагола „у облику, у којем правилно долазе перфективни“ и употребу у евентуалном презенту. Напр.: Али да не дозна за те човјек докле не једе и не напије се — *donec absolverit comedere et bibere* (из Св. писма). Овај и још један глагол (питати, в. даље), наведен код њега у истој употреби, вероватно и не треба тумачити друкчије него извесном перфектизацијом глагола, која најбоље долази до изражаја баш у таквој позицији. Поводом Мусићевог излагања Грубор је тачно приметно (II, 113): „јести“ и „пити“ могу бити и перфективни, као што су „вечерати“, „ручати“; напр.: Чим ијеш, дођи; Чим говеда пију, гони. — Глагол „јести“, када је двовидски, има значење неког одређеног оброка, а не уношења хране уопште.

Казаши. Познато је да „кажем“ значи и „говорим“ и „рекнем“. „Тачно каже Шекспир“ — р. „Верно говорит Шекспир“; „Казао сам му“ — „я сказал ему“. Међутим, овај глагол чини у једном смислу изузетак: у овом значењу две пуне парадигме у њему не постоје, као ни у глаголу „дати“; презент има оба вида, имперфект и прилог вр. сад. имперфективни а други облици перфективни вид (Маретић, Грам. и стил. II, 444; РЈА). — О аспекту овог глагола у вези са значењем исп. још и ово: „*Казаши*... може значити и *причаши*, *јављаши* и сл. и тада је трајно (напр.: У Омер-беговице двије кћери на удају кажу); могло би се претпоставити да може значити и „давати исказ“, и онда би ишло међу глаголе као ручати и сл.“ (А. Белић, Савремени српскохрватски књижевни језик II: Наука о грађењу речи, Бгд 1949, 289). Значења о којима је реч у овом цитату нису распрострањена у књижевном језику, а имперфективност одн. двоаспектност ни овде не обухватају целу парадигму.

Кладиши се. Иако се наводи као имперфективан, глагол је несумњиво перфективан у следећим примерима, где значење није

промењено: Одем и кладим се; Јуче сам се кладно и изгубио опкладу. Можда и овде: Ој сестро моја Јелице! | Како ћу бити весео, | Кад сам се јуче кладно | Са оним младим Лауш-Бан (НП 1, 589). Интересантно је напоменути да је и руско „држати пари“, као целина, донекле двовидско. Додуше, презент „држу пари“ не може значити будуће време, али се у перфекту јавља и перфективност: Ну что же, держали вы наконец пари? Долго собирались.

Куцати (се). Наводи се као имперфективан. У „куцати“, кад има значење „куцањем дати знак, затражити дозволу да се уђе“, јавља се и перфективност. Неко је куцао: р. кто-то постучался, а не: стучался. Исто тако и у „куцати се“ (при пићу) налазимо двоаспектност. Имперфективни вид је обичан; перфективни: Устанем и куцам се са слављеником (р. я встал и чокнулся). Из књижевности: Е, па да се куцнемо... Куцају се. Поп Ћира искапи и сад до дна (Ст. Сремац, Поп Ћира и поп Спира, Београд 1911, 257). Ако се мисли на куцање као радњу којој сигнал није смисао, глагол је само импф.: чекић куца, срце куца и сл.

Луцаши. Исто као и „куцати“. „Малопре је неко лупао на врата“ (може значити: лупнуо). У пренесеном значењу, тј. „победити“, понаша се исто као „бити (бијем)“. „Фашизам је био лупан у овом рату“ (р. разбит, разгромљен); или у значењу „победити“ у спорту, такмичењу, утркивању: Њихов тим је лупао тим гостију са 12:0. У оба случаја перфективност је израз мало слободнијег и некњижевног изражавања, док је имперфективна употреба у оба значења обична.

Малаксаши. Данас је овај глагол чешћи као перфективан; Вук га доводи у семантичку везу са „ослабити“, „изнемоћи“. Али се могу наћи и примери за импф. вид у истом лексичком значењу: Види... како војници 3 чете малаксају, падају, вичу и јаучу (С. Галогаж, Чудне силуете, Згб 1928, 10); Осјећам, да малаксам (В. Габарић, Стихови и проза, Згб 1920, 226).

Мениши (се). Глагол „мијенити се“ био је код Вука обележен као перфективан, али је редакција у III издању додала и ознаку имперфективности, пошто се она и из самог Вуковог примера види: Мијени се мјесец — der Neumond fängt an. И у РЈА читамо да је глагол двовидски. Пример за перфективни вид: Тако мени ситна књига дође, | Да је беже свијет мијенио — нар. песма из Босне. Ситуација је слична као код глагола „мењати (се)“, који је књижевнији.

Мењаши (се). Када овај глагол не значи претварање, промену која се врши на истом предмету (цвет мења боју), већ замењивање нечег једнога другим, он и у нереклексивној и у рефлексивној употреби има оба вида. Имперфективни вид је обичан. Примери перфективности из РЈА (који, додуше, не даје ту ознаку): На Гадкоме мијењали здравље, преузели коње пратиоци и винули кући пјевајући (измењали поздраве); Кад сам навршио треће годиште службе, ја сам вас молио... да ме мијењате (из Ст. М. Љубише) — и РЈА ту објашњава: „да *поставише* другога кнеза мјесто мене“. У „мењати се“, али само кад значи извршивање размене, „трампе“ с неким, имамо исто видско померање. Напр., импф.: Ми се сваки дан мењамо у дежурству; пф.: Ја се не бих с њим мењао нипошто (р. ја с ним не променялся бы ни за что).

Молиши. Увек се наводи као имперфективан. Али су сасвим обични примери где „молити“ значи „замолити“: Уђем и молим да ми се покаже списак; Моли га, он ће ти учинити (р. попроси, а не: проси). Многи примери писане и усмене речи који се тичу овога глагола могу се тумачити видски двојако.

Моћи. Интересантни су примери глагола „моћи“ где он значи исто што и руско „смочь“. Истина је да се и у руском мешају у употреби „мочь“ и „смочь“, што указује на извесно видско колебање и у руском глаголу „мочь“, тако да превод у овом случају не доказује много. Напр.: Занимљиво је како је он то могао учинити; нисам могао то да учиним (не „цело време нисам био у стању“, већ „није ми пошло за руком“: р. „ја не смог“, али у истом значењу и „ја не мог“). Пример из Л. Зиме (Њекоје, већином синтактичке разлике између чакавштине, кајкавштине и штокавштине, Згб 1887, 256): „Саспи жито у јаму, и јаму слепи, али добро и лепо, да му киша не може наудити“ — што би се казало, мада мање књижевно, и „да му не могне наудити“. Исп. и код Грубора (I, 186) тумачење да је у следећем примеру аорист „мџе“ пф., иако би презент био импф.: Хтједе прескочити, али не мџе, него паде у сред јарка. У импф. и пф. употреби имамо исто лексичко значење.

Насшојашу, насшојишу. Други глагол обележен је у РЈА као двовидски, мада ни грађа тог речника ни грађа за речник САН не дају сигурних доказа за оба вида. Глагол је врло сродан глаголу „настојати“ и свакако је само његова фонетска варијанта, а „настојати“ је у српскохрватском језику, за разлику од руског, имперфективно (према њему се у истом значењу гради пф. „настати“).

Међутим постоји и глагол „настојавати“, који може сведочити о некадашњем осећању перфективности за овај наш глагол.

ОблачиШи. Запажањима Д. Вушовића (Прилози проучавању Његошева језика, ЈФ IX, 162) о необичној употреби овога глагола место глагола „обући“ требало би, можда, дати други смисао. Његови су примери: Горда се је душа сатанина | Облачила у хаљину црну; Огласите турској војсци, | Да се главар њих врховни | У порфиру браноносна | Облачио и кренуо. У прозном примеру нема чак ни притиска метра: Уљегосмо у једну одају облачену са свакоје стране мраморнијем плочама. Ови примери дају повода да се помишља на перфективно „облачити“, у истом значењу као што је имперфективно, с малим стилским померањем; тим пре што је и у руском језику тај глагол перфективан, а употребљава се само у архаично-свечаном тону одн. у пародији на такав тон. Није искључена претпоставка о томе да порекло нашег пф. „облачити“ није народно.

ПисаШи (се). Споминјано је већ у литератури да глагол „писати“ може у извесним значењима имати и перфективни вид. У значењу саопштавања вести писмом глагол је двовидски. Импф.: Ми му сваке суботе пишемо о променама; пише му по једно писмо сваке суботе. За пф. нам даје пример Мусић (о. с. 30): Када му по том Кара-Ђорђије пише, да Турке пошаље у Биоград, одговори му, да нам их је послао у Видин (из Вука). И у значењу „стићи“ (о писму), са пошиљаоцем као субјектом реченице, запажамо двоаспектност, мада је перфективност обичнија; напр. пф.:Ето, ни данас нам није писао, а сваки дан очекујемо то његово писмо; могло би се рећи и импф.: Ето, ни данас не пише ништа..., иако реченица звучи мало исконструисано. — Знамо за још једну двовидску употребу овог глагола: у значењу „уписивати (уписати) као дар“, „намењивати (наменити)“. Имперфективна употреба је разумљива с обзиром на основну имперфективност глагола, и ми је можемо лако осетити у сваком примеру. Пф.: Приповеда се, како је архимандрит од некаквог манастира заокупио сиромаша човека... да му пише ждрепца... Како ћу ти, господине, писати ждрепца, кад га ни сам немам?... По том човек отиде, па увати најлепшег ждрепца... те пише архимандриту (НПосл. 465). — Проф. А. Белић наводи и следеће двовидско значење глагола „писати“: „Сматрам да је [писати] у примерима као што је Вуково „Ја сам ову пјесму писао од Подруговића“ у значењу „ставио на хартију“, „записао“ и сл., дакле са перфективним видом, а у реченици „Него су све ишли (тј. калуђери) по

народу ... те писали" (новце, стоку, жито, пиће, платно итд.) — несумњиво имперфективно, дакле „пописивали“, „записивали“, „стављали на хартију“ (О глаголима са два вида, ЈФ XXI, 2). — Одредница „писати се“ (по Вуку: do помен) обележена је у Вукову речнику као импф., па је то редакција трећег издања исправила на пф. Према казивању претставника оних говора где је то значење живо, наш глагол у овој употреби (у значењу обележавања свог имена) може да се осећа као двовидски.

Питаши (се). Мусић (о. с. 29) наводи пример: Ја те не могу одријешити од гријеха прво него питам владике (из Вука). Превод на руски би гласио: „... пока не спрoшу...“, и глагол је овде очигледно перфективан, у истом лексичком значењу као и одговарајући имперфективни. Данас су сасвим обични овакви примери: Питао сам га, али нисам добио одговор (р. Ја спросил его, но не получил ответа); Ући и питај (р. Войди и спроси); Чим те пита, реди му (р. Как только он тебя спросит, скажи ему). Из књижевности: Мора се овај [чиновник] још један пут питати, има ли још шта казати („Босна“, Сарајево 1869, 139/4). У нешто друкчијем значењу него што је обично: Пани му под ноге и питај проштење (Ст. М. Љубиша, Приповијести, Дубровник 1875, 145). Вук је осетио нијансу перфективности и у глаголу „питати се“ (sich begrüßen), али му је редакција ознаку пф. променила на импф.

Пити. Аналогија са глаголом „јести“, који смо већ наводили, а посредно и са „ручати“, „вечерати“, „доручковати“, који су сви двовидски, могла је створити и у овом глаголу перфективност. Један Груборов пример за „пити“ наведен је овде под „јести“. Ево још једног, у којем се глаголи „куцати“ и „пити“ могу осетити перфективно: Куцају се и пију; домаћин пола а поп Ћира испи целу чашу. Развеселише се (Ст. Сремац, Поп Ћира и поп Спира, Београд 1911, 258). Лексичко значење те двоаспектне нијансе је слично као код „јести“: оно се тиче одређене количине, obroka, док у имперфективности остаје обично значење *bibere*.

Плинуши. Овај глагол није у тако честој употреби у књижевном језику, а семантички преливи који се у њему могу осетити неуједначени су и индивидуални. У импф. виду нашли смо следећа значења: „тећи“, које наводи и РЈА, уз пример „Плине ми вино у грло“ и са ознаком импф.; затим „расплињавати се“: Налик [је] на провидну сјену која плине и исчезава (В. Назор, Фантазије и гротеске, Згб 1930, 73); Пред Надом ... нестају и плину гласови (Н. Симић, Иза завјесе, Згб 1946, 127). Као перфективан овај се глагол налази и код Вука и у РЈА, са значењем „поплавити“:

„Плинула вода по пољу, т.ј. разлила се“; сличан значењски прелив, само фигуративан, имамо и у следећем примеру: Он ме погледа, а по лицу му плину неко мало изненађење (Л. Комарчић, Један разорен ум, Бгд 1908, 18). Као што видимо, значења у импф. и пф. виду нису једнака.

ПоходиШи. У РЈА је забележен као двовидски, али се напомиње да се примери тешко могу разабрати. У Вукову речнику је овај глагол пф.; али је (у значењу *besuchen, invisere*) упоређен са обидовати, обилазити, посједовати, полазити, похађати. Ево примера из књижевности, за оба вида у истом значењу. Импф.: Чуда ми се свакаква привиђају, страшни ме снови походе (Св. Ђоровић, Целок. д. VI, С. писци, 370); То вреди и за оне ученике који... походе занатску трговачку школу (Закон о нар. школама, Бгд 1930, 7). Пф.: Једва се дао намолити да буде мој гост, и да само једаред мог дједу походи (Ј. Суботић, Дела IX, Н. Сад 1873, 84); Онај Турчин, који се завјетује походити хабу, одма запушти браду (В. Вочевић, Помање срп. нар. свечаности, Панчево 1871, 177).

ПробаШи. РЈА указује на двоаспектност, али су његови примери видски недовољно убедљиви. Наши примери доказују двоаспектност у истом лексичком значењу. Импф.: Ено их тамо с другим момцима, | Оружје проба један у другог | И надмећу се један са другим (М. Перовић, Карађорђе, Сарајево 1907, 134). Пф.: Пробај још једном да их одвратиш (Ј. Ристић, Писма Ф. Христићу, Бгд 1931, 281).

ПросиШи. Слично као код „искати“ и „молити“ може да се осети перфективност и у овом глаголу, и то само у значењу „тражити руку“. „Ено, баш сад је проси“ био би пример за импф. употребу. Цитат из РЈА (н. песме из Истре) може послужити као пример за пф.: Ја те просих, он ми те не даде.

ПуцаШи. Ситуација је иста као код „бити (бијем)“ и „гађати“. Глагол је познат као имперфективан, али у значењу испаливања метка из оружја може бити перфективан: Пуцам и промашим (р. ја выстрелил и промахнулся). Друга значења, напр. „отварати се нагло“ (у вези с плодовима), „парати се“ (у вези с оделом), као и преносна (пупати од зависти и сл.) не показују двоаспектност.

РазумешШи. Глагол је добро познат као двовидски, и за то не треба нарочитих доказа.

РодиШи (се). Овај глагол, који је данас у српскохрватском језику перфективан, у ранијим језичким епохама био је имперфективан, и код старијих писаца се могу наћи примери за оба вида. Тако, напр., Шурмин (о. с.) наводи пример Качића-Миошића:

Тешко мајци будалу родећи, а краљевству дите владајући. У повратном облику имамо имперфективну употребу у загонци која се и данас говори: Док се отац роди, син по кући ходи (ватра и дим). Шурмин (о. с.) примећује да је у значењу „Frucht bringen“ тај глагол данас двовидски. Импф.: Пупољцима посађен виноград роди прве године, а кад се лозом сади, тек треће (пример из Вука). О истом виду можемо сазнати још поузданије из РЈА, мада се у њему импф. вид изричито не спомиње: Траве роде... тј. расту, цвјетају, успијевају. Пф. вид у овом значењу сасвим је обичан: Виноград је ове године одлично родно.

Ручаши. Добро познат као двовидски глагол.

Свидешу се. Овај се глагол употребљава напоредо са „свиђати се“. У старијој литератури он има разне нијансе значења; али, ако се и зауставимо само на савременом језику и само на значењу допадања, видећемо двоаспектност. Импф.: Да, ја вас напуштам, јер ми се овде ништа не свиди (Ј. Ђорђевић, Тартиф, превод, Бгд 1895, 5). Пф.: Погледај ме по глави. То ми се одмах свидјело (М. Лисичар, Приповијести, Згб 1910, 7). Може се помишљати на то да је „свидети се“ постало имперфективно поред „свиђати се“ аналогijом са паром „видети — виђати“, услед губљења језичког осећања за префикс.

Сипаши. Глагол „сипати“ може бити и пф., али само када се радња сипања тиче одређене мере, количине неке материје, одређеног суда у који се сипа и сл. Ако се каже, напр., за локомотиву да сипа варнице (при чему се на ограничену количину варница не мисли), или се фигуративно вели да неко сипа комплименте, погледе, погрде, — то се све може изразити само имперфективно. Али је зато префективно ово: Млекација је сипао воде у млеко (р. влил, налил, подлил). Тако се може разумети и израз „сипати уље“: Читањем указа о распуштању Нар. Скупштине прекинута је свађа између посланика, али је овим чином председник сипао уље у огањ (Р. Милошевић, Тимочка буна 1883 године, Бгд 1923, 137). Имперфективна употреба овог глагола у истом значењу сасвим је обична.

Слишашу. У значењу „prüfen“ глагол је за Вука перфективан, што после њега тврди и речник Броза-Ивековића (који једино значење *audire* обележава као имперфективно). Међутим, у оба значења јавља се двоаспектност. За прво имамо доказе имперфективности у сасвим обичним реченицама, као „почео је да га слиша“; за друго (данас некњижевно) и РЈА тврди да се јавља у оба вида. Напоменућемо да је донекле двовидски и руски глагол слышать:

импф.: я что-то слышу, пф.: я (сейчас) что-то слышал — потпуно исто као и српскохрватско: ја нешто чујем (импф.) — ја сам нешто чуо (пф.).

Страдаши. Код Вука се наводи као импф. глагол и пореди се са „трпљети“. У говору се често употребљава као синоним глагола „настрадати“: Страдао као Јанко на Косову. Речник Ристића-Кангре, који у својем српскохрватско-немачком делу не даје видске ознаке, наводи за разне нијансе значења синонимска објашњења; за овај глагол даје, како „патити“, „испаштати“, тако и „бити рањен“, „погинути“, „пропасти“, затим „не успети“, „претрпети штету“ — са одговарајућим примерима. Нијанса „патити“, „испаштати“ нема пф. вида; нијансе које су протумачене пф. глаголима имају и имперфективност.

Стрељашти. У истом се значењу јавља и као импф. и као пф. глагол, тј. у значењима р. „расстреливати“ и „расстрелять“, такође и „стрелять“ и „стрельнуть“. Примери за импф.; И по том ћеју у будуће сваком на смрт осуђеном у Норвешкој главу сећи и само војнике стрељати („Новине Србске“, Беч 1816, 16); Њезина артиљерија златним куглицама стријеља, а далеко носи (Ф. Мажуранић, Од зоре до мрака, Згб 1927, 193). Примери за пф.: Малају на контрафама оне што су мексиканског цара Максимилијана стрељали (Ст. Сремац, „Лимунација“ у селу, Бгд 1896, 31).

Тражиши. На први поглед би се рекло да је глагол само имперфективан. Али он може бити и перфективан, у примеру као: Уђем и тражим да ми се покаже списак — исто као што је то било и код „молити“, само са специјалном семантиком. Као перфективан може овај глагол да се осети и у следећим примерима: Са Танкосићем ступио сам у везу ноћас и тражио сам да ми дође (Ж. Павловић, Битка на Јадру, Бгд 1924, 232); или: Устао је и тражио реч (сасвим обично); итд. Двоаспектност овог глагола јавља се у значењу захтева (кад је циљ радње: добити); али „тражити“ у смислу трагања за нечим изгубљеним или непознатим (циљ радње: наћи) има само имперфективан вид.

Тужити. „Тужити“ је познат као двовидски глагол; међутим, значења у једном и у другом виду нису једнака. „Тужити“ у значењу „туговати“ или „јадиковати“ (у том случају и рефлексивно) нема перфективног парњака; али у значењу „окривљивати (некога)“, „подносити тужбу“ појављују се оба вида.

Тући. У свом специјалном значењу надвладавања, побеђивања, исто као и „бити“ и „лупати“, овај глагол може имати оба вида.

Речник Ристића-Кангрге даје за то значење синониме: „победити“, „савладати“. Примери, као: Он је побеђен; тукли су га његовим сопственим оружјем (р. победили, побили), сасвим су обични.

Чатисашу. Према РЈА глагол је двовидски, само што у импф. и пф. виду нису иста значења. У имперфективном (које је непрелазно): „скупљати се око чега, у гомили примицати му се“. Примери РЈА: Окол огња Турцим' чатисаше (Пјеванија црногорска); такође и „заједно сједјети у друштву“: Ти почини, док ми чатишемо (Н. песма). У перфективном (прелазном): „склопити, сашити, напр. хаљину“ (према Вукову речнику). Глагол је турског порекла.

Честишашу. Према Вуку и РЈА глагол је имперфективан. Али има примера и за пф. вид, у истом лексичком значењу. Изразито је импф. вид у овом примеру: Стане му срећу честитати (НПосл. 129); изразито пф. у овоме: „Поздравити се“ значи: назвати Бога о састанку; а „честитати“ значи изразити радост о срећи другога (Н. Грујић, Примјтве... на преводъ Новога Завјта, Земун 1852, 63). Исто тако и у обичним разговорним примерима: Уђемо и честитамо домаћици рођендан, или сл.

Чуши. Познат је као двовидски глагол, о чијим се видским особинама може рећи све исто што и о особинама „видети“. У значењу поседовања чула слуха глагол је имперфективан, јер показује врсту трајне квалификације. У значењу примања утиска чулом слуха он је двовидски; импф.: Чујем неки шум (р. слышу); пф.: Овог тренутка сам чуо неки шум (р. услышал).

ДРУГА ГРУПА

Алалиши. У значењу давања нечега с алалом, благосиљања уз поклон, глагол има оба вида. Импф.: А затим се и ожени, благосиљајући старца и алалећи му она три дуката („Кића“, Ниш 1905, 16/3). Пф.: „... Ти ми алали очи што си ми их поклонио“. — „Нека су ти алал“, одговори му младић (Т. Ђорђевић, Циганске народне приповетке, Бгд 1933, 73).

Амбисашу се. Глагол нема ширу књижевну употребу, а значи и „угибати се“, „пропадати“ и „угнути се“, „пропасти“. Импф.: У њима као у кошницама кипе, вре | Пасје ноћи и дуга гладна поподна — | Амбисају се празна стомачна дна | Људи насабијаних | Као сарделе (Ј. Ђонових, Наша књижевност II, св. 6, 442). Пф.: Рече се у клетви: Гроб му се амбисао (А. Јовићевих, СЕЗБ XV, 758).

Башалиши. У књижевном језику је обичнији перфективни вид, и обичније је значење „напустити“ него „покварити“. За оба значења налазимо и импф. потврда. Шурмин (о. с.) наводи овакав пример из Бање Луке: Зашто баталиш ту ограду? Ево и примера за значење „напуштати“: Ја знам, шта радим — одговори Мара осорно, не баталећи посла (С. Ћоровић, СКГл¹² 17, 5).

Баштиниши. У оба вида се јавља исто лексичко значење, Импф.: Иметак грађана, који умру без законитих баштиника. баштини градски фискус (Р. Строхал, Град Карловац, Карловац 1906, 131; по контексту се види да је у питању казивање трајним глаголом). Пф.: Моја је мајка, мислим, од свога оца... баштинила особиту вољу за културним напретком (В. Јагић, Спомени мојега живота I, Бгд 1930, 4).

Бирмаши (confirmare). Овај глагол, као и сродни њему по семантичкој области „крзмати“, „крстити“, може се осећати и као „вршити“ и као „извршити одговарајући чин“ (овде: бирму). Истина, РЈА га наводи само као имперфективан.

Близниши (se). Према РЈА је имперфективан глагол. Међутим, за пример „Кад кокош снесе јаје двојак (с два жујда), слуги да близни газдарица“ каже се у РЈА да ту глагол „као да је перфективан“ (а подразумева се дијалекатска употреба пф. презента за футур). У грађи за речник САН, у збирци С. Димитријевића из Лесковца и околине, стоји пример: Моја комшика близнила — родила близанце (глагол се, дакле, осећа перфективно). И у књижевном језику, када се каже, напр.: „Његова се баба двапут близнила“, тј. „родила близанце“, глагол је перфективан.

Брадаши. За овај глагол, као и за „цветати“, „листати“, „ресати“, „влатати“, наводи Грубор (I, 159) перфективно значење: Гора је листала = „Гора је извршила радњу листавања од почетка до краја; крај је листавања“. Као перфективне глаголе третира он „брадати“, „листати“, „цветати“ и у II, 128. У I, 225 напомиње да Вук назива глаголе „брадати“, „листати“, „цветати“ имперфективнима, а да су у северозападним крајевима они данас обично перфективни; зато је, каже он, аспект у њима уствари релативан. Језичко осећање указује на несумњиву двоаспектност (и то у истим лексичким значењима) свих ових, а и сродних глагола, уколико се они јављају у језику (напр. „бркати“, „клипати“, „свилати“, в. даље). Имперфективност видимо у овом примеру: Кад кукурузи добивају као неку браду или свилу, говори се да брадају или

¹² СКГл — Српски књижевни гласник, Београд.

свилају (М. Кушар, Народно благо, Сплит—Љубљана 1934, 26). Перфективност је засведочена у попридевљеном партиципу на -л-: Брадали кукурузи сморено шуште (П. Кочић, СКГл 23, 321).

Бркаши. Према Арсенијевићевој збирци у грађи за речник САН овај глагол у Хрватској Крајини значи и „добивати“ и „добити осје на класу“. Књижевно језичко осећање се слаже с таквим тумачењем.

Вечераши. Добро познат као чист двовидски глагол.

Влашаши. В. код „брадати“. Импф.: Трава расте жито с' пуни, | А курузи влатају нам (М. Милојевић, Песме и обичаји I, Бгд 1869, 19). Пф.: Ветар кишне млазеве повија као влаталу пшеницу по њивама (М. Ђ. Милићевић, Насеље, Бгд 1895, 117).

Гласаши. Према РЈА глагол је имперфективан, али је карактеристично да међу дефиницијама подзначења има и оваквих формулација: М. Павлиновић, уз пример „Свет је гласа' да он поша' у хајдуке“, даје објашњење: „развијети глас“. Друго објашњење: „дати глас код вијећања“ (данас сасвим обично: Пришао је кутији и гласао за тог и тог). Ево још пф. примера: И једнога дана гласаше га људи, | Па за кмета доби (М. Петровић, Песме, Бгд 1927, 94). Глагол је двовидски у оним значењима која се тичу изражавања неке воље давањем гласа, саопштавања вести (ово друго дијалекатски) или сл. За перфективност смо дали примере, а имперфективност у таквој употреби је довољно позната: Јутрос у шест сати народ је почео да гласа. У значењу пуштања гласа, звука без неког нарочитог циља, глагол је само имперфективан: Не ваља кад у кући гласа (пуца) икона („Босанска вила“ 1886, 255), — слично као код „куцати“, „звонити“, „пуцати“.

Даниши. Овај је глагол код Вука обележен као перфективан. Према РЈА он је перфективан у значењу „провести дан“, а имперфективан у повратној форми. Међутим „данити“ може да значи и „проводити дан“, док повратно „данити се“ („раздањивати се“) одиста не може показивати перфективност. Тако имамо: Троје га [увуче] очи гледале и разносиле на троје. Оно данило у дједа, ноћивало у нене (Е. Мулабдић, На обали Босне, Згб 1900, 24).

Жениши се. Полемишући с Мусићем који сматра да у примеру „Је ли ти се господар женио?“ глагол значи вршење и свршетак, Грубор (II, 113) не признаје свршеност глаголу, већ само ситуацији. Ту он, можда, има право, јер у оваквом контексту могу стајати разни имперфективни глаголи, значећи обављену радњу, али у понављању, оди. без указивања на задржани резултат:

„Јесте ли одлазили у иностранство?“ „Јесте ли се купали?“ Али Л. Зима (о. с.), наводећи примере из Ваљавчевих народних приповедака из Вараждина, указује ипак и на перфективну, истина само дијалекатску употребу овог глагола: Заљуби се в краљицу од вил, и женили су се; онда су се пак они два женили (тј. момак и девојка) и онда их је поп за навек скуп склопил. Значење је исто као у импф. глаголу. — Потсетимо се да је у руском језику тај глагол двовидски.

Звонити. Слично као код „купати“, када глагол значи „дати знак (звоњењем)“, он је и импф. и пф. Пф.: Неко је звонио (р. кто-то позвонил); Звоним и одмах уђем, не чекајући да ми одговоре, — поред обичног импф.: Неко звони, чујеш ли? Пф.: Будилник је већ звонио (р. позвонил), поред обичног импф.: Будилник звони. Пф.: Школско звоно звонило је тачно у 7 сати (р. позвонил), поред обичног импф.: Школско звоно звони. Овај глагол може бити двовидски и у изразу „звонити на узбуну“, како у правом, тако и у пренесеном значењу, пошто и ту означава давање знака извесне врсте. Пф.: Светозар Милетић „звонио је“ 1848 године „на буну“ и ми се тада, као што знате, побунисмо („Штампа“, Бгд 1908, 57). У значењу обичног произвођења звука одн. у значењу самог звучача звона овај је глагол искључиво имперфективан.

Здравити (се). И нереклексивни и рефлексивни облик имају оба вида у једнаким значењима. Нереклексивни облик означава наздрављивање; импф.: Добро здрави, ко ружно говори (Ј. Новић-Оточанин, Лазарице, Н. Сад 1860, 109—110); пф.: Је л’ ми мио драги уранио? | Је л’ се ладна вина напојио? | Је л’ на винцу здравицу здравио? | Је л’ у томе мене поздравио? (Б. Петрановић, Срп. н. песме женске, Сарајево 1867, 77). У рефлексивном облику глагол значи „поздрављати се“; импф.: Ево нас вала! — рече попа здравећи се (Ј. Веселиновић, Х. Станко, Бгд 1896, 162); пф.: Ја бих га оставио и здравио се с њим... Ја ћу то учинити (С. Матавуљ, „Дело“ бр. 9, Бгд 1895, 68).

Ишовешити се. Овај глагол, који није у широкој књижевној употреби, обележен је у РЈА као имперфективан. Али имамо доказа и о перфективности, у истом значењу: И како је дубоко проникнуо у душу сељакову... он се је истоветно с њим... и сав утонуо у саосећање брига (Х. Барић, предговор: И. Ћипико, Целок. д. IV, С. писци, ХХХ).

Јавашити. РЈА зна само за „јавашати“ (ослабити, пф.), док Вуков речник не даје ни један ни други глагол. „Јавашити“

се јавља у језику такође, и то у оба вида, али у нешто различитим значењима. Имперфективно је „бити јавашан, радити јавашно“: Први је анкетни одбор гњавио и јавашно по министарству („Звоно“, Бгд 1910, 115); перфективно је „ослабити, изгубити снагу“: Ништа ја јавашно нисам! Какав хоћеш терет, потегнућу боље од младина. Ја не осећам година ни старости (Ј. Веселиновић, Целок. д. IX, С. писци, 320). И једно и друго изведено је од „јаваш“ (полако) — речи турског порекла.

Јуришаши. Може бити и импф. и пф. у истом значењу. Импф.: Сердар с војском на куле јуриша, | Куле пале а робље хватају (П. П. Његош, Кула Ђуришића..., Беч 1850, 22). Пф. (меша се са мање књижевним „јуришити“, које је у РЈА обележено као пф. и које га замењује): Они јуришају и заузму град — тј. учине јуриш; оваква би се реченица могла без тешкоћа употребити у варијанти, иако сам инфинитив овог глагола звучи као имперфективан.

Казниши. За РЈА је то имперфективни глагол, што је, изгледа, израз старијег језичког стања (Казне по праведномоу соудоу томителя, у импф. значењу; Ђ. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, s. v. казнити). Следећи примери, од којих други припада савременом језику, одиста су импф.: Време краси, а безвреме казни (Ј. Мушкатировић, Причте, Будим 1807, 30); Законик казни саучесништво у кривичним делима (презент; А. Петровић, Записи, Цетиње 1929, 231). Пф.: Али где ми је власт да га казним, да га уништим (Ђ. Јакшић, Дела IV, Бгд 1882, 182). Или народна пословица: Кад бог хоће кога да казни, најпре му узме памет. Значења у једном и у другом виду су иста. И у руском језику глагол је двовидски.

Класаши.

Клипатиши. Оба ова глагола означена су код Вука као импф., међутим код „клипати“ стоји овакво објашњење: „Клипали кукурузи, тј. осјекли, истјерали клипови (ја сам чуо гдје се говори: клипао сијерак, тј. класао)... v. осјећи 4“, — што сведочи о перфективности, а притом и о видској једнакости са „класати“. Изразита имперфективност је у примеру: Жито је почињало да класа (Б. Ђосић, Два царства, Бгд 1928, 191). В. оно што је речено код „брадати“.

Коначиши. Обележен код Вука као двовидски глагол, и данашње језичко осећање лако може осетити оба вида, у истом лексичком значењу.

КончаШи (се). За РЈА је импф. и пф.; *finem facere, finem habere*. Грађа располаже више старим него савременим примерима. Импф. је само непрелазно: „борити се с душом, завршавати живот“, напр.: Мајка... кончајући вапијаше (18 в.). Повратно се импф. глагол употребљавао само у најстаријим епохама књижевности. Као перфективан овај је глагол и прелазан и непрелазан и повратан. Примера за прелазност (Онџ конча лѣта своја) и повратност (Конча се Мара) има само до 15-ог века, док употребе у непрелазном значењу (Подне мину, а не конча кавга) има и у најновије време. Према овом материјалу да се закључити да је глагол уопште, у току историје, био двовидски и да и у новијим епохама тога још има, уз измешаност значења (умирати—умрети, свршавати се — свршити се — свршити).

КористиШи. Према РЈА је имперфективан, мада би се неки примери могли разумети и перфективно. Импф. употреба је сасвим обична: То сад ништа не користи; пф.: Владајући фактори користеше ту прилику и одредише у време глади изборе („Село“, Бгд 1923, 189/4). Значења су иста.

КризмаШи. Не располажемо поузданим примерима, али језичко осећање може без натења да протумачи овај глагол као двовидски. Исп. код „бирмати“.

КрочиШи. Глагол се наводи као перфективан, али РЈА мисли да је у Дубровнику имперфективан, при чему је и у Стулићеву и Делабелину речнику засведочена имперфективност. Шурмин (о. с.) наводи и ово: Немам кад, викне Стеван, крочећи даље (Стј. М. Љубиша) — очигледно у истом значењу као што га има и перфективни вид.

КршиШи. Познат као двовидски глагол; треба напоменути да се двоаспектност јавља само у значењу црквеног чина којим се надева име, иначе имперфективно „крстити“ (чинити руком знак крста) има перфективни парњак „прекрстити“. У руском језику глагол је такође двовидски.

ЛистаШи. За овај глагол вреди исто што и за глагол „брадати“. Имперфективна употреба је обична: Напољу почиње пролеће, дрвеће већ листа. Пример за перфективност у резултативном значењу: Кад ја одо трећи дан, | Ал' виноград листао (Н. песма, „Вила“ 1868, 545). Позната је придевска употреба партиципа на -л-: „листало дрвеће“, у значењу „олистало“, која такође сведочи о перфективности.

МирбожашШи се, мирбожиШи се. Други глагол РЈА наводи као пф. према импф. „мирбожати се“ (однос као „схватити“ — „схва-

тати“). У III изд. Вукова речника додато је да „мирбожити се“ може бити импф., али РЈА сумња у исправност тог додатка. Међутим, можемо наћи примере у којима овај глагол одиста треба тумачити имперфективно: На Божић правосл. Срби мир-боже се и љубе дјетићи (мушкарци) између се („Босанска вила“ 1900, 220) — поред обичног пф.: Када се све једно с другим мирбожи, домаћин састави свијеће у једну руковијет (Л. Грђић-Бјелокошић, Из народа и о народу I, Мостар без год., 139). И за глагол „мирбожати се“ налазимо примере оба вида. Импф.: Могао [си га] познати где се здрави и мирбожа са осталима (Ст. Сремац, Приповетке I, Бгд изд. 1931, 23); пф.: Пошто из цркве изиђу ишчекују се пред црквом, где се ижљубе и мирбожају (Б. Лалевић и И. Протић, Васојевићи, СЕЗБ V, 561). Значења оба глагола у оба вида су једнака.

Ноћити. РЈА сматра да је овај глагол перфективан према имперфективном „ноћивати“, и његови се примери заиста могу тако тумачити. Исту видску вредност приписује овом глаголу и Ст. Новаковић (Срп. граматика 1902, 280—281), наводећи га као пример перфективности. Сматрамо да комбинација глагола у следећем примеру говори у корист имперфективности, у истом лексичком значењу које је и у перфективности: Те се смјестише у једну пространу пећину, у којој је Шуњо више пута четујући ноћио и данивао (В. Врчевић, Низ српскијех приповиједака, Панчево 1881, 186). Сасвим је обично: Последњих недеља они већ ноће на новом месту. Исп. „данити“.

Пазарити. РЈА га наводи као двовидски. И ми можемо додати потврде за то, са истим лексичким значењем у оба вида. Импф.: Стаде тамо пазарит љубовцу, | Цијени је петстотин дуката (Хрв. н. пјесме, ур. Н. Андрић, Згб 1914, 67); пф.: Претплата годишња изнела је 75,352, а пазарено је на каси 156,868 фор. (Позориште I, Н. Сад, 1872, 39).

Плениити. У овом глаголу мешају се два значења. У значењу заробљавања јављају се оба вида, што и РЈА бележи. Импф.: Град се плијени а баба се чешља (НПосл.); пф.: Заробише мене и Радоја | И бијеле плијенише овце (НП 4, 363). Постоји и значење очаравања, усхићивања, такође у оба вида. Импф.: Њежно зеленило... и разнобојни цвијет по стаблима плијењаху ми очи (С. Матавуљ, Са Јадрана, Бгд 1891, 153); пф.: Детиња лепота Мојсеова пленила је кћер цареву и спасла га је од смрти (Михаил Митрополит, Пастирска поученија, Бгд 1860, 349).

Ресаши. В. код „брадати“. За РЈА је само импф., али има примера за оба вида. Импф. (вероватно): У мају маслине „ресају“; а у јулу... већ се може проценити какав ће род дати (опис појава) (Дробњаковић, ГлЕМ XI, 83); пф. (највероватније): За орах или леску каже се да су ресали (Драгачево, Б. Ковачевић, грађа за речник САН).

Ровашиши. У Вукову речнику обележен као пф., у РЈА као импф. За потврду импф. вида поуздан је овај пример (глагол је употребљен у фигури): Превести таква места одржавајући исти број стихова, односно слогова, а не ровашећи смисао (Б. Поповић, Огледи II, Бгд 1927, 123—124); за пф.: Њи 60 ухвате живи, ал' иј само роваше, израсецаю увета („Србобран“, Н. Сад 1861, 68, 4). И сам придев „ровашен“, у значењу „обележен“, сведочи о перфективности глагола који му је легао у основу. У оба вида имамо исто лексичко значење.

Рочиши (у значењу одређивања унапред места и времена). За Вука је ово двовидски глагол. РЈА сматра да је он перфективан, али и сам наводи два примера вероватно имперфективног значења: Не може један и рочит и свједочит (из Даничићевих пословица); Момци и ђевојке роче, ће ће бити сијело (Врчевић).

Сањашти, снитши. Према Вукову речнику „снити“ је пф. према импф. „сањати“. Али се могу наћи и примери за импф. „снити“: Рекох, сним ја то, али није него сам будан (Б. Нушић, Сабр. дела XI, Бгд 1931, 211). Ни за „сањати“ данас не можемо тврдити да је искључиво импф., иако се махом осећа као такав. Сасвим би обични били овакви примери: Сањам прошле ноћи неки интересантан сан, али га не запамтим (р. Мне приснился интересный сон...). Уопште, ова два глагола су потпуно изједначена, како по својем значењу, тако и по двоаспектности; једино им стилска вредност није сасвим иста. Импф. и пф. вид у њима имају иста лексичка значења.

Свилаши. В. код „брадати“.

Сликаши (се). За РЈА је вид импф. Примери се јављају од 16-ог в. а значење се током времена нешто мало модификује. Данас и у нереклексивном и у рефлексивном облику глагол може имати оба вида, и то у смислу „фотографисати“, тј. у најновијем семантичком огранку увек, док у смислу прављења слике руком неки говорници могу да осете оба вида а неки само импф. вид. Импф.: Фотограф данас слика наш разред (р. снимае); Наш се разред данас слика (р. снимае); пф.: Дошао је и сликао нас (р. снја); Дођемо

и сликамо се (р. снялись). За неке претставнике српскохрватског језика и ово је перфективно: Тај сликар је сликао моје дете у акварелу.

СтасаШи. Постојање глаголске именице, и то још у контексту који наводимо, сведочи о импф. виду: Они, чије стасање траје дуже... (Календар земљорадничке задруге 1904, 18); пф.: Љутицу змију она роди, што у дувар одмили, докле момком не стаса (М. Королија, Зидање Скадра, Згб 1920, 97). Значења су „расти“ — „израсти“.

СудиШи. Глагол је данас изразито имперфективан. Врло је распрострањен обрт: „Судећи по томе“. Али у нешто старијем језику и у дијалекатској употреби јавља се и перфективност (значење „осудити“). Напр.: Бругуљ е свое сынове, кои су се противъ отечества слободе были заклели, собственымъ устима на смртъ судио (Т. Живановић, Зрцало людско I, Бгд 1848, 129). Вероватно је у израз „суђено је“, као и у синонимично „писано је“, легло такође пф. значење. Ево и савременог дијалекатског примера: Бабу мога [је] судио на смрт (Славонија, Ст. Радаковић, грађа за речник САН). Имперфективна и перфективна употреба нису овде у чистом видском односу, јер имперфективни глагол има значење давања суда, одлучивања или схватања уопште, а перфективни значење доношења пресуде.¹⁸ — У руском језику глагол је данас имперфективан, али је у старијим епохама показивао и перфективност.

ТрампиШи. Према Вуку је ово пф. глагол. Међутим, можемо навести примере за оба вида, у истом лексичком значењу. Импф.: Седи она код куће и увелико трампи и тргује с руским тобџијама (И. Секулић, Записи, Бгд 1941, 109); пф.: Трампити значи дати у размену (Ст. Мијатовић, СЕЗб XLII, 221).

ЋариШи. У значењу трговања, које је једино дато код Вука, глагол је забележен као имперфективан, о чему сведочи и именица „ћарење“. Међутим, касније развијено значење извлачења користи изразито је двовидско. Импф.: Да Бог поживи нашу власт... мени је добро. — Онда ћарите и сад? (Ј. Веселиновић, Целок. д. I, С. писци, 442); пф.: Ћарио [је] и у томе што се ослободио ње (В. Петровић, Померање савести, Бгд 1922, 68).

¹⁸ У старом језику је перфективно „судити“ имало шире значење: донети одлуку, слично данашњој семантици имперфективног „судити“: *про суди кѣмѣмъ, а чѣмъ да стѣ* (Б. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, s. v. судити).

Фелепирити. Значење је слично као у каснијој семантици глагола „нарити“, и овај глагол Вук наводи као двовидски.

Ужинаши. Сличан је глаголима „ручати“, „вечерати“ („доручковати“, „обедовати“), и код Вука је забележен као двовидски.

Цветашти. За овај глагол вреди све оно што је речено код „брадати“. Ево потврда. Импф.: Неком живот вене, а некеме цвета (М. Шапчанин, Целок. д. II, С. писци, 133). Перфективност се запажа у попридевљеном партиципу на -л-: Бео од цветалих њива у воћњаку остаће јој... у памети (И. Јанковић, „Књижевни југ“, Згб 1919, 156).

Чаштиши (се). Према РЈА је глагол имперфективан, али се могу наћи примери за оба вида. Импф.: Частим га сваке недеље (р. Ја угоцаю его...); или: Тако ти се ми ту ваздан частисмо (Т. Маретић, Одисеја, превод, Згб 1882, 95). Перфективност се запажа у језичком осећању писца следеће поуке: *Чаштиши се* или још боље *чаштиши* кога значи... себе или другог чашћу (чашћењем) угостити (Наша пошта, НЈ 1932, 94). Лексичка значења у оба вида су једнака.

Шићарити. Видска ситуација је слична као код „нарити“, „фелепирити“. За импф. вид нашли смо дијалекатски пример: Одвргну се у свијет, у просјак, да шићару (Пољица, Фр. Иванишевић, ЗНЖ 9, 244). Пф.: Три стотине роба заробио, | И велики плијен шићарио (НП IX, 294).

Шкодиши. Глагол има два вида, с једнаким лексичким значењима. Импф.: Што пијеш, кад ти шкоди? (Ст. Сремац, Ивкова слава, Бгд 1899, 92). Пф.: Ти [си] само камен без моћи и снаге да шкодиш и помогнеш (Ј. Радонић, Слике из историје..., Бгд 1938, 66); или, сасвим обично: Пази да ти то не шкоди (р... чтоб не повредило).

Штампаши. Према Вуку је пф. и импф., што и обично језичко осећање потврђује.¹⁴

¹⁴ У овом прегледу нисмо дали глаголске парове — хомониме који своју двоспектност додују случајном поклапању које је настало у историском развиту основа и префикса. Такви су, према Маретићу: нападати, наметати, наносити (се), посједати. И руски језик зна за таква образовања (напр., такође наносить), која за нашу тему нису од интереса јер не претстављају видско померање у оквиру истог по постанку глагола. — Уз ове глаголе би свакако ишао и Вуков двовидски глагол „повртати“, који Маретић није унео у групу глагола типа „нападати“.

ТРЕЋА ГРУПА

Набрајање глагола са завршетком -овати (-евати, -ивати) словенског порекла претставља нешто мањи интерес, јер неких узрока за двоаспектност има већ и у самом њиховом уобличењу, у основи, која и у другим словенским језицима, у домаћим образовањима и у глаголима позајмљеним из несловенских језика, ствара двовидски карактер. Треба напоменути да једно од продуктивнијих данашњих значења ових, иначе не много живих глагола — значење професије или привременог бављења неким послом или сл. — не показује двоаспектност већ само имперфективност: „учитељевати“, „царовати“ (па онда и „управниковати“, „претседниковати“ итд.). Али глаголи који се према основној речи семантички односе на неки други начин могу врло често да буду двовидски.

Овде дајемо, прво, оне глаголе, који су наведени у Вуковом речнику као двовидски (не рачунајући глаголе изведене на нашем земљишту од страних реч): васкрсовати, вјеровати, врбовати, годиновати, дановати, десетковати, дјеверивати (образован по угледу на итеративе), доручковати, духовати, зимовати, зламеновати, именовати, љетовати, напастовати, покладовати, потребовати, прстеновати, руковати, силовати, сјетовати, узроковати, цјеливати. Ми данас не бисмо сваки од ових глагола могли осетити као двовидски. Напр. „веровати“ у књижевном језику једва да може бити перфективно; али заиста налазимо и овакве примере: Сви рекну да је Пера Јанковић из Забрдице Алексин рођак. То Фочић верује и окмети Перу (М. Ненадовић, Мемоари, Бгд 1893, 70; значење је „поверује“; има примера и код Маретића, Грам. и стил. II, 443). Још теже бисмо се сложили са перфективношћу глагола „врбовати“, „потребовати“. А, с друге стране, Вуковим глаголима могу се додати још многи, који су данас двовидски и сасвим обични у употреби. Дајемо само неколико таквих глагола. Код Вука су ти глаголи, уколико их има, обележени било као имперфективни, било као перфективни. Пошто им је имперфективност више својствена, даћемо за неке од њих само перфективне потврде.

Дароваџи, дариваџи. Оба ова глагола могу бити перфективна, у истом значењу као и имперфективни. „Даровао му је“, „даривао га је“ значи и р. „дарил“ и „подарил“.

Дејствовашџи. „Тај лек дејствује одмах“ (р. дејствује); Тај лек је дејствовао одмах“ (р. подејствовао). У овом значењу чешћи је следећи глагол:

Деловаши. Употреба је иста као и код глагола „дејствовати“.

Жртвоваши (се). „Ја ћу да се жртвујем“: р. „Ја буду жртвовати са собом“ или „Ја пожертвују са собом“.

Завешоваши (се). „Заветујем се да то учиним“: или је то индикативни презент: р. „Ја дају обет“, или наративни: р. „Ја дал обет“.

Кумоваши. Имф.: (Дубровник) је више достојан спомена него ли многа царства која кумоваху његовој пропасти (Л. Војновић, Вођ кроз Дубровник 1893, 5); пф.: Кад у цркву ћецу унесоше, | Кумује их Љутица Богдане | И кумова деце седамнаест (Б. Петрановић, Срп. н. песме епске, Сарајево 1867, 42).

Назадоваши. Пф.: Њихово је дете ове године веома назадовало (уназадило се).

Напредоваши. Пф.: Мислим да ћу променом звања одмах напредовати за две групе (унапредити се).

Обедоваши. Слично као Вуково „доручковати“.

Образоваши. Овај глагол и РЈА наводи као двовидски. Његова семантика кроз историју језика донекле се променила.

Паљешковаши. Нашли смо овакве дефиниције овог глагола: импф.: Паљетковати грожђе, тј. брати га опет у винограду иза тргања (М. Кушар, Народно благо, Сплит—Љубљана 1934, 27); пф.: Паљетковати — обрати заостало грожђе иза главне бербе (И. Ћипико, Целок. д. IV, С. писци, 402).

Проузроковаши. Исто као и Вуково „узроковати“.

Разликоваши. За РЈА је ово двовидски глагол: наћи или налазити разлику у чему. Примери нису сасвим јасни у погледу вида, а према нашем данашњем језичком осећању перфективност није обична. Ипак се чују у обичном говору и овакви примери: Најзад сам успео да их разликујем; Ко ће први успети да их разликује? — где би глагол могао значити и р. „различити“.

Расходоваши. Импф.: Сутра, док ми будемо расходовали оштећену робу, ви ћете примати нову; пф.: Роба је већ расходована.

Савешоваши. Исто што и Вуково „сјетовати“.

Штешоваши. Импф.: Сети се како му пропада радња, како сваки дан штетује грдни новац („Кића“, Ниш 1905, 33/4); пф.: Боље на мекињама добити него на злату штетовати (Ј. Миодраговић, Народна педагогија у Срба, Бгд 1914, 294).

Итд.

Овај тип и у руском језику показује склоност ка двоаспектности („образовати“, „даровати“, „ночевати“).

ЧЕТВРТА ГРУПА

Има ли, заправо, перфективних глагола који у неком од својих значења могу бити и двовидски — као што смо имали имперфективне који су у понеким од својих значења могли бити двовидски? — Такви се случајеви уопште не јављају, а разлог томе лежи у самој природи перфективности одн. имперфективности. Имперфективни глаголи у првом реду — и једино — значе име процеса који се приказује у животу, у току; перфективни глаголи *не* значе на првом месту име процеса (кратког као један тренутак), већ значе готовост, умртвљеност, запечаћеност у сазнању — било кратког процеса („севнути“), било дугог („одживети“, „сазидати“). Из те несиметрије излази следеће. Ако се о трајној радњи (чије је име — имперфективни глагол) контекстом или ма како друкчије семантички изрекне да је она *цела* извршена, да је од слике акције постало сазнање, спомен о акцији, онда се глаголу придао, у суштини, онај „декор“ који претставља карактеристику перфективног глагола. Главна карактеристика се променила у смислу прелаза од имперфективности ка перфективности. Напр., импф. „звонити“ таквим померањем у схватању претвара се у пф. „звонити“, тј. „позвонити“: остаје и оно што је било „звонити“, али се додаје појам готовости. Међутим, обрнута операција се не може замислити. Процес на који је већ стављен печат обављености — што и јесте главна карактеристика перфективног глагола — ни у каквом контексту не може да збаци са себе тај печат, а да притом глагол остане исти. Једна од особина видова је у томе што се глаголу може *додаши* видска карактеристика која му не одговара (имперфективном као ужем по обиму може се додати карактеристика перфективности као шире), али се глаголу не може *одузети* његова карактеристика (перфективном као ширем не може се одузети његова главна карактеристика).

Према томе, сваки случај секундарне имперфективности у исконски перфективном глаголу уствари је само привидан. Тако, напр., међу досад наведеним глаголима има неких који се осећају као перфективни, а имперфективност се уз њих јавља као нешто за нас мање обично: такви су данас глаголи „дати“, „казати“, „казнити“, „родити“, „стасати“, „крочити“, „баталити“, „малаксати“. Међутим, сви су ти глаголи у ранијим епохама били или двовидски, па се из њихове двоаспектности касније више развила перфективност (потсетимо се на то да је у неким глаголима, раније двовидским или чак чисто имперфективним, дошло у српскохрват-

ском језику и до потпуне перфективности: „ставити“, „платити“), — или је глагол саграђен по морфолошком шаблону који допушта оба вида, само што је имперфективни вид мање у употреби (малаксати).

Други тип привидних изузетака претстављају случајеви које наводимо даље.

Например, глагол „стати“ је перфективан. Али ми налазимо и овакве случајеве: Међу вам је и наћи га хоћу, | Да ћу стати овдје три године (Вушовић, из Његоша, о. с. 163). Уколико се тиче инфинитива, треба помишљати на сажимање које је настало у старијем импф. глаголу „стајати“, при чему се старо импф. значење задржава. Имперфективност се може јавити и у другим облицима тог глагола, ширећи се из инфинитива. Сличан случај сажимања имамо и у глаголу „познати“ који показује понекад и имперфективност (према РЈА; о импф. виду сазнајемо или непосредно, или само по акценту, пошто се јавља обличко поклапање са импф. „познавати“). Контракција која је овде настала првобитно у презенту (познајем > познам) ширила се и на друге облике парадигме глагола „познати“.

Поред ових, фонетски добивених хомонима, имамо и друге, чисто синтаксичке случајеве, још интересантније за проучавање. Тако, напр.: Сву ноћ ја легох не заспах, | Ајгига, сву ноћ (Босна, Ј. Борјановић, Грађа за речник САН). Овде је „лећи“ употребљено као импф. глагол. Међутим, треба имати на уму двоје. |Прво: може се учинити претпоставка да се у народној песми сачувао траг велике старине — некадашње имперфективности овог глагола. У староруском и старочешком језику наилази се на примере за импф. „лећи“, наиме на примере употребе тог глагола с додатком за место у локативу.¹⁵ Слична сведочанства читамо и у РЈА под „лећи“, напр.: Ончас ће тја утећ, а негли једну ноћ на слами с тобом лећ (из Наљешковића; није само локатив „на слами“ аргумент за имперфективност, већ се по смислу пре мора претпоставити значење „у току целе једне ноћи“, а не прилошко „једне ноћи“). РЈА је, додуше, опрезан у процењивању вида овог глагола, као што је и у случају глагола „сјести“, код којег налазимо и додатке за место у локативу, па чак и прилог времена садашњег, а и овакав савремени пример: Када Мујо књиге растурио, мало сједе на бијелој кули (из Вука). Ако и не прихватимо претпоставку о траговима имперфективности или неке видске

¹⁵ А. Достал, о. с. 65.

„неутралности“ глагола „лећи“ одн. „сести“, остаје нам друга претпоставка. Пред нама су, можда, примери синтаксичке недотераности, неконгруентности између делова реченице, што се такође дешава, мада у савременом језику већ ретко. Граматички смисао се мало запажа од стране састављача реченице, док су у погледу логике те реченице исправне. Тако, напр.: Ту је трудна чета починула, | Починула три бијела дана (НП IV, 53). Поред овога примера Маретић наводи и неколико прозних (о. с. 445): Похита дан и ноћ; Неко вријеме пођу ћутећи; Погледа неколико минута итд. Сасвим је јасно да овде више не може бити говора о неком колебању вида. Појава је синтаксичке природе и мора се тумачити недостатком осећања за синтаксички склад, а можда — у некој, малој мери — и навиком да се додаци за време који значе трајање могу налазити и поред перфективних глагола: Преспавала три дана > Починула три дана; Неко време проживе у Београду > Неко време пођу ћутећи и сл. — Што се тиче примера као „преспавати три дана“, „проживети дуго“ или сл., они су већ били предмет расправљања у науци. Овакви додаци уз перфективне глаголе и не треба да збуњују, јер они, у суштини, претстављају објекте а не додатке за исказивање трајања. Тако, у „живети дуги низ година“ синтагма „дуги низ година“ јесте прави додатак за време; он је „линија“, паралелна с глаголском радњом, те се може развити као „у току дугог низа година“, „док тече дуги низ година“. Исти додатак у изразу „проживети дуги низ година“ није то, и не може се тако развити: глаголска радња га обухвата као предмет, као — у крајњој линији — именички појам; он значи управо „низ“, „трајање“, „ток година“, а не „у току...“ и не „док тече...“. Перфективност глагола се не крњи овим додацима, и према томе она за нас уопште не постаје предмет видске анализе у правцу у којем је ми вршимо овде.

Овим смо завршили преглед примера у којима се јавља право или привидно видско померање. Прелазимо даље на тумачење необично многобројног јављања двовидских глагола у српскохрватском језику.

* * *

Из грађе коју смо скупили у наше четири групе можемо извући неколико закључака.

Главни закључак је тај да глаголи, који се данас могу употребљавати у оба вида, пореклом су или имперфективни, или — од момента кад их можемо пратити — двовидски. Из перфек-

тивности двоаспектност не настаје. У то се можемо уверити обичним посматрањем изнете грађе. С тим је у вези и појава да у нашем списку нема префиксираних глагола. Притом нема ни таквих префиксираних који су накнадно имперфективизовани изменом основе; јер су они, са своје стране, сувише оштро имперфективни да би се дали превести у двоаспектност. Дакле, нема ни типа „потписати“, ни типа „потписивати“. Уколико на почетку неке од наших глаголских речи ипак стоји неки предметак, у питању је или глагол деноминативног постанка, од именице која је већ имала предметак, или позајмица, калк (можда и стари), или уопште глагол у којем се изгубила права претстава о префиксацији. Такви су глаголи „захтевати“, „настојати“, „облачити“, „познати“, „походити“, „разумети“, „свидети се“.

Процеси, дакле, теку од имперфективности ка двоаспектности, или ретко — а свакако увек преко двоаспектности — и даље, ка коначној перфективности.

Треба уочити да ове промене вида не бивају у вези с граматичким временима. Доба када су времена учествовала у стварању видова мртво је за словенске језике. Незнатни трагови принудне везе између вида и времена постоје још, додуше; напр., и у руском (пф. внять, импф. внемлют, пф. испытать, импф. испытуют, исто тако обязать — обязуют, почить — починут, указать — указуют и сл.¹⁶), али ти односи претстављају петрификате и осећање за њих није живо, већ се језик у тим случајевима покоравља традицији. Српскохрватске изузетке „дати“, „казати“, „разумети“, који показују зависност вида од времена, можемо лако протумачити. У „дати“ видска ситуација се није средила вероватно због блискости и мешања у извесним облицима са гл. „давати“ (старије и „дајати“), према којима је разлика била само акценатска, донекле слично као код „стати“ и „познати“ — тј. у томе су одиграли улогу морфолошко-фонетски разлози. Видска ситуација у глаголу „казати“ је неискристалисана стога што његов презент често служи као узречица при навођењу туђих речи, а поред њега има још неколико глагола скоро истих по значењу („говорити“, „рећи“, депонентно „велим“, дијалекатско „дити“), који својим видовима (и имперфективним и перфективним) врше утицај на њега. Што се тиче глагола „разумети“, који се данас у претериту може осећати само као перфективан глагол, треба приметити да је он доскора био двовидски кроз целу парадигму (примери

¹⁶ Карцевски, о. с. 115.

у РЈА), а такав је и данас у неким говорним областима. (Према подацима, добивеним од П. Сладојевића, асистента САН, глагол се у Никшићу може осетити као имперфективан у перфекту, и има имперфекат).

Истина је да понеки од глагола, који је поред своје имперфективности стекао и перфективни вид (напр. „звонити“), чешће стоји — кад је перфективан — у неким одређеним временима: у перфекту, у наративном презенту. Али то је питање смисаоне потребе у језику: и многи од обичних перфективних глагола стајали би најчешће у тим временима. То не значи да се перфективност двовидских глагола обавезно у тим временима и стварала. Може се највише рећи то да се она ту боље осећа, боље примећује. Оно што је некада, у преисториским епохама, давало и граматичке последице, тј. морфологизацију словенског вида, данас нема више значаја за сам глагол. Присуство семантичке могућности да се у глаголу створи неко ново значење далеко је важније за генезу двоаспектности од стављања у различита времена. Тако се у „вечерати“ ствара аперцепција „обављати вечеру“, па затим и „обавити вечеру“; у „звонити“ може да се створи аперцепција „давати знак звоном“, па затим и „дати знак звоном“; зашто и ово друго — то је питање о коме ћемо још говорити.

Искључивши претпоставку да само стављање глагола у ово или оно граматичко време утиче на померање вида, морамо кроз даље испитивање потражити шта је то што допушта видску измену, споменуто померање имперфективности ка перфективности, без измене облика, и зашто се таква појава уопште дешава у језику где се за ту врсту промене располаже могућностима префиксације.

Ми смо у нашем прегледу видели да неки од глагола у целини показују двоаспектност а неки само у извесном свом семантичком огранку. Који су глаголи цели двовидски а који само делимично? Ми ћемо се потрудити да прво дамо одговор на то питање. Вршећи испитивања у овом правцу, доћи ћемо до схватања о томе која су глаголска значења у нашем језику у стању да стекну двоаспектност. А разумевање у том смислу, тј. разумевање самог типа тих значења која допуштају двовидску аперцепцију, довешће на крају и до одговора на питање — како је таква аперцепција уопште могућна у једном словенском језику.

Размотримо односе који код наших двовидских глагола владају између њихових имперфективних и перфективних семантичких поља, или — да то тако назовемо — између имперфективних и перфективних хомонимских парњака.

Не постоји ниједан случај да је значење перфективног парњака шире од значења имперфективног, да имперфективни глагол само делимично обухвата семантику перфективног. То је и сасвим разумљиво, пошто се готово у свим нашим случајевима перфективност тек „рађа“ из већ постојеће имперфективности са њеним значењима. Има много случајева када су значења импф. и пф. парњака једнака; то је тип „класати“, тј. тип чистих видских парова: импф. и пф. глагол имају сасвим иста лексичка значења. Такође је велики број примера када у импф. парњаку има више значења, а у пф. постоје само нека од њих; то су непотпуни видски парови, напр. „дети“, које у импф. виду значи „садевати“, „смештати“, „задевати“ и „надевати (име)“ а у пф. само „сместити“, „заденути“ и „наденути (име)“; или „звонити“, које у импф. значи „стварати звук звона“ и „давати знак звоном“ а у пф. само „дати знак звоном“. Најзад, има незнатан број глагола којима значења у једном и у другом виду уопште нису једнака („битисати“, „злоставити“, „имати се“, „чатисати“, „јавашити“, „плинути“ и „судити“). Једино се за њих не би могло рећи да се њихова перфективност развила из имперфективности, нити да је она с имперфективношћу исконски повезана у правилну двоаспектност.

Односи су, дакле:

$I > П$, $I = П$, $I \neq П$, али никад $I < П$ ¹⁷.

Осврнимо се, укратко, на глаголе типа $I \neq П$, пошто они, претстављајући сваки за себе понеку необичност, уствари треба да испадну из наше даље, главне анализе.

„Битисати“: његово порекло није сасвим јасно (за пф. значење РЈА наводи као етимологију тур. *bitmek* = *transire*, која, ако је тачна, вероватно не вреди и за импф. облик); а ни говорници који употребљавају оба парњака — што и није код свих случај — не осећају их као исти глагол, већ као случајне хомониме разног постања.

¹⁷ I — имперфективност, $П$ — перфективност; $>$, „веће од“, $=$, „једнако“, $\neq$, „није једнако“, $<$, „мање од“. Достал је такође запазно (о. с. 22) у двовидским глаголима потпуно и непотпуно парњаштво значења. Он сматра да једни глаголи могу бити идентични по значењу у оба вида, други неидентични, док у трећем случају (тип *vlasvimsati*) постоји „неутрализација“ вида. По нашем мишљењу увођење овог трећег типа није оправдано, јер тај тип (*vlasvimsati*) ни по чему није друкчији од глагола са једнаким значењима у оба вида. Верујемо да то вреди, колико за савремене словенске језике, толико и за старословенски, којим се највише бави Достал.

„Злоставити“ претставља сложеницу. Основни њен део — „ставити“ — био је некада, вероватно, двовидски, јер се данас вид српскохрватскога „ставити“ разликује од вида рускога „ставити“. Ни време постанка ове глаголске сложенице (у епоси којег вида?), ни место (да ли све значењске нијансе на истом дијалекатском терену?), ни начин (калк?) нису тачно познати.

„Имати се“: значење које се јавља само у пф. виду („родити се“) дијалекатско је, а у крајњој линији оно ипак претставља право „имати се“ у перфективној аперцепцији: „створити се“, „наћи се“, р. „возъиметься“.

„Чатисати“ је позајмљена реч, са турским кореном и уопштем првобитно грчким аориским наставком. Према нашим подацима семантика импф. и пф. глагола се не укрштају — импф. значи „скупљати се“, „седети заједно“, а пф. „склопити“, „сашити“. Можда је позајмљивање турске речи вршено двапут, на два разна језичка терена; а није искључено ни то да парџаштво негде и постоји, тј. да у крају где пф. глагол значи „склопити“ импф. значи „склапати“. Уосталом, и оваква каква су нам дата у нашој литератури, ова значења нису сасвим удаљена, а подаци о њиховој неједнакости можда потичу од непрецизности лексикографског бележења.

„Јавашити“ је такође позајмица, тј. глагол изведен од турске речи која се, можда, у два акта позајмљивања схватила на два разна начина.

„Плинути“ је словенски глагол, али у великој мери изгубљен из српскохрватског књижевног језика. Подаци којима располажемо засновани су на ономе што је нађено у нашој грађи, код појединих писаца, док би други писци и други претставници језика врло вероватно придали овом не много честом, донекле и „песнички“ обојеном глаголу, неке друге значењске преливе.

„Судити“ је свакако само ју дијахроничном пресеку (и у перспективи разних говора) глагол неједнаких значења у своја два вида. У данашњем књижевном језику он се као перфективни и не употребљава, док за епоху и за дијалекте са перфективним значењем „осудити“ можда само случајно недостају потврде о имперфективном „осуђивати“, које је врло вероватно.

Наш је главни задатак да проучимо два типа који претстављају праву српскохрватску двоаспектност: тип „звонити“ (И > П) и тип „класати“ (И = П).

Међутим, набројани двовидски глаголи нису били подељени по том критеријуму. Ми и нисмо могли да вршимо одмах такву

класификацију, јер би за то већ било потребно претходно знање о глаголима, претходна анализа. Наша је подела направљена према критеријуму „неизведени — изведени глаголи“. Одмах ће се видети да та подела показује интересантну везу са поделом на $I > П$ и $I = П$.

С обзиром на исконску вербалност или каснију деривацију ми смо поделили главнину наших глагола на прву и другу групу. Критеријум „неизведен — изведен глагол“ углавном се поклапа са критеријумом „старији — млађи глагол“, и за одређивање старине одн. младости глаголског образовања не би се ни могао наћи друкчији ослонац сем у таквом посматрању етимологије. Притом се апсолутна хронолошка тачност у сврставању глаголског материјала не може постићи: јасно је да је, напр., „вечерати“, стављено код нас у групу изведених, дакле „млађих“ глагола, старије од „чатисати“, стављеног у групу неизведених, дакле „старијих“. За наш принцип поделе било је важније осећање за етимолошку везу са основном речју, осећање свеже створене речи, него право упоредно датирање: стога је глагол „стрелјати“ стављен у прву групу, у групу неизведених одн. „старијих“ глагола, пошто његово значење данас нема више везе са „стрелом“.

Ми ипак видимо да је већина глагола у првој групи прасловенског порекла, док је већина у другој српскохрватског постања.

У првој групи имамо 53 глагола који показују двоаспектност, било у својем пуном семантичком обиму („чисти видски парњаци“), било у делимичном („непотпуни видски парњаци“), било да се значења импф. и пф. глагола сасвим разликују. Заступљени су, дакле, односи $I = П$, $I > П$ и $I \neq П$. Ако изузмемо глаголе типа $I \neq П$ које смо већ анализирали (у овој групи битисати, злоставити, имати се, плиннути, чатисати), остаје 48 глагола; од тога 25 типа $I > П$ а 23 типа $I = П$.

Глаголи типа $I > П$ су ови: бити (бијем), бити (будем), бри- сати, везати, видети, вући, дети, жалити се, звати, ићи, јести, куцати (се), лупати, менили (се), мењати (се), писати (се), пити, просити, пуцати, сипати, страдати, тражити, тужити, тући, чути.

Глаголи типа $I = П$ су следећи: вапити, гађати, грнути, дати, захтевати, искати, казати, кладити се, малаксати, молити, моћи, настојати (настојити), облачити, питати (се), походити, пробати, разумети, родити (се), ручати, свидети се, слишати, стрелјати, честитати. Међутим, ако се посматра историски, из ове подгрупе могу се изузети неки глаголи, тако да ће се однос 25 : 23 увек-

лико променити. Код глагола „вапити“ није искључено оно што наводи и Достал — да је померање вида настало због схватања да је глагол префиксиран; разлог, дакле, није строго семантичке природе; код глагола „захтевати“, „походити“, „разумети“ можемо помишљати на деноминативно постање, тако да би у историској перспективи ови глаголи ишли међу оне које смо навели у другој групи, као што су „класати“, „звонити“ и сл. Исти је случај са „стрељати“ и „честитати“. У „малаксати“ двоаспектност, вероватно, дугујемо наставку -сати, који у многим другим глаголима представља знак двају видова, нако је овде корен непознат савременом језичком осећању. „Настојати“ и „облачити“ највероватније нису по пореклу народне речи, а видска ситуација је у многим глаголским позајмицама, као што се зна, поколебана. Ни у глаголу „свидети се“ разлог двоаспектности није чисто семантичке природе; на осећање имперфективности утицала је аналогија са импф. „видети“. Најзад, и „пробати“ је позајмица. Пошто смо тако очистили ову подгрупу од свих глагола код којих настајање другог вида није сасвим сигурно резултат унутрашњег семантичког покрета, остало их је само 12, а однос глагола у првој групи (у групи глагола „старијих“, „немотивисаних“) постаје следећи:

$$И > П \quad 25 \quad И = П \quad 12.$$

Сразмера код овог старијег слоја глаголских речи иде приметно на штету чистих видских парова.

Како то треба тумачити? Стари, немотивисани глаголи развијају, разумљиво, више значењских огранака, како због дужег живота у језику, тако и због немотивисаности, неповезаности са било каквим другим појмовима. Прост рачун вероватноће нам показује да, уколико у разним глаголским значењима долази до могућности да она из било каквог унутрашњег разлога буду схваћена двовидски, код глагола са више разних значења мањи је изглед да сва та значења буду способна за двоаспектност, тј. да глагол у целом свом семантичком опсегу постане двовидски. Разуме се, семантика старијих глагола не мора увек бити тако богата, а развој свакако може довести и код њих до чисте видске парности: такви су наших 12 глагола типа $И = П$ — гађати, кладити се, искати, молити итд. „Малозначност“ или чак „једнозначност“ — која сама по себи ни најмање није неки узрок двоаспектности — у случају стварања двоаспектности боље омогућује *чисту* двоаспектност, тј. једнакост семантике у имперфективном и перфективном виду.

Наша друга група („млађи“, „мотивисани“ глаголи) управо се и састоји сва од таквих глаголских речи, од речи које нису имале довољно ни временских ни лексичких могућности да проширују своје семантичко поље. У тој групи имамо 49 глагола. Од њих два глагола припадају типу $I \neq II$ (јавашити и судити) који смо већ претресли раније. Међу осталима не показују чисто видско парњаштво само 4 глагола (тип $I > II$): гласати, звонити, крстити, сликати (се). У њима, и поред јасне мотивисаности, ипак има разних нијанса значења, а они огранци који су стекли два вида приметно су новији (двоаспектност код „сликати“ везује се, углавном, за појаву фотографије!). Остала 43 глагола припадају типу $I = II$: алалити, амбисати се, баталити, баштинити, бирмати, близнити (се), брадати, бркати, вечерати, влатати, данити, женити се, здравити (се), истоветити се, јуришати, казнити, класати, клипати, коначити, кончати (се), користити, кризмати, крочити, листати, мирбожати се (мирбожити се), ноћити, пазарити, пленити, ресати, ровашити, рочити, сањати (снити), свилати, стасати, трампити, ћарити, ћелепирити, ужинати, цветати, частити (се), шићарити, шкодити, штампати. Ако и из ове подгрупе изоставимо понеки глагол — напр. „баталити“, „казнити“, „крочити“, који у књижевном језику теже ка потпуној перфективности, или „женити се“, „јуришати“, који теже ка имперфективности, као и неке за данашњу живу реч ретке глаголе („истоветити се“, „кончати“) — ни сразмера у целој овој групи, ни закључци с тим у вези ипак се неће променити.

У трећој групи, заједно са Вуковим, наведено је 38 глагола на -овати (-ивати), и сви су они потпуно мотивисани (осим странаго „врбовати“, које се данас, за разлику од Вукова времена, и не осећа као двовидско већ само као имперфективно, а донекле и „образовати“, које је ипак стара, домаћа реч а не позајмица). Све ове речи због своје мотивисаности и у том смислу „новине“ у језику имају готово сасвим чисту моносемантичност, а с тим у вези чисту двоаспектност, дакле, сви су типа $I = II$.

Још су новији и још моносемантичнији, а утолико и потпуно чисти двовидски парњаци, глаголи страног порекла на -ирати, -исати и -овати, најновијег постања. Њих уопште и не набрајамо, јер је њихова суштина потпуно разумљива. Уско ограничена семантика, која је и у претходним случајевима била делом услов за стварање чистих видских парњака, за ове је глаголе најкарактеристичнија. Било због мотивисаности сасвим новог порекла (калајисати, никловати), било, обратно, због апсолутне немотивисаности а притом исто тако

потпуне новине глагола (аперцепирати, денунцирати), код ових глагола не долази до семантичког разграђавања: они су засад намењени само оном значењу за које су и позајмљени из другог језика. Према томе, у случају двоаспектности, настаје само чисто видско парњаштво, тип И — П.

Све што је доведе речено може се свести на следећи начин. Ми још увек нисмо говорили о томе која значења нагињу да постану двоаспектна ни *зашто* то бива, већ смо само на материјалу показали, такође, „технику“ тога постајања. Видели смо да је двоаспектност у глаголима или потпуна или непотпуна. Из глагола, богатијих по значењу (то су махом стари, непровидни, немотивисани глаголи), из њиховог семантичког потенцијала понекад се излучују поједина новија значења, метафором или каквим другим процесом. Она могу да постану двоаспектна. Новији глаголи су већином сиромашнији у значењима, јер су мотивисани (мотивисаност и називамо у нашој анализи новином, донекле условно, мада је то умногосте и израз стварног стања); и ти глаголи такође каткада подлежу двоаспектности. Излази да су старији глаголи махом непотпуно двовидски, а новији потпуно. Показано на два најпростија примера (на глаголима „дети“ и „класати“) то изгледа овако. У глаголу „дети“, првобитно имперфективном, стварају се различити преливи значења. То је сасвим обично семантичко богаћење речи. Поред старог значења „стављати“, „садевати“ или сл. ствара се, по сличности, у неку руку фигуративно, и значење „стављати име“, тј. „надевати име“. Створена је, такође, нова реч. Иако, уствари, само семантичка варијанта, она се понаша као нов, млађи глагол у језику. Без обзира на немогућност двовидског разумевања у старом значењу „садевати“, ова нова варијанта, сасвим самостално, постаје двоаспектна. Њено понашање је исто као у глаголу „класати“, у целом „класати“: његова семантика, једина коју он има, развија двоаспектност, и он постаје двовидски глагол. Исти је случај у још млађем „доручковати“, у сасвим младом „аванзовати“. Ова разматрања могу нас навести на помисао да су новија глаголска значења уопште више склона да буду двовидска. Видели смо, а и иначе је већ познато, да су најновији глаголи, напр. позајмице типа „аванзовати“, врло често двовидски, док код старијих глагола, иако не као апсолутно правило, двоаспектна постају управо новија значења. Изгледа као да у неком одређеном, и то новијем временском пресеку, различити глаголи који се стварају (сасвим нови или „хомоними“ старих) постају на неки начин способни за двоаспектност.

Новина глагола ни у којем случају није *сама по себи* узрок двоаспектности, али она игра важну улогу. Јасно је да има и новијих глаголских значења („рачунати“ = „ослањати се на некога“, „очекивати нешто од некога“) и нових целих глагола („багателитати“, „хобловати“) који не постају двовидски. У чему је онда веза између новине глаголског значења, одн. новине самога глагола, и двоаспектности? Пошто је проблем двоаспектности уствари проблем гравитирања извесних глаголских значења од имперфективности ка перфективности, наше се питање мора поставити овако: у чему је веза између новине глагола и чињенице да се у служби њиховог перфективног вида јавља исти имперфективни облик, и поред живих могућности префиксације? Да ли су ти нови глаголи, који постају и двовидски, такве врсте да им префиксација због нечега не одговара, те је преузимање перфективне улоге од стране имперфективног глагола само једно решење из нужде?

У науци је већ било хипотеза о томе да је немогућност срашћивања с префиксима у новијим језичким епохама разлог стварања двовидских глагола. Али, пошто знамо да су везе префикса са глаголским речима углавном продуктивне у словенским језицима, горњу претпоставку треба кориговати. Само по себи овакво објашњење било би сувише формалистичко. Сигурно је да има глаголских значења, макар и сасвим нових, којима префикси могу прионути, по аналогији с постојећим смисаоним односима, и фонетски разлози ту не би могли да буду сметња, како то мисле неки испитивачи; а има и других, таквих којима се префикси не придружују, свакако због одсуства узора у језику. Међу овим другима и настаје двоаспектност. У сваком је случају, дакле, питање семантике двовидских глагола од великог значаја, и ми ћемо се још мало позабавити њоме.

Навешћемо неке глаголе који су од начелног интереса за нас, изостављајући све историски непоуздане примере и узимајући само по један глагол да претставља групу, у случају семантичке сличности.

Глаголи типа И > П:

Брисати, вући, гласати, звати, јести и сл., крстити, куцати и сл., мењати, писати, пуцати и сл., сипати, сликати, тражити, тужити, тући и сл.

„Брисати“ је двовидски глагол кад значи једну од новијих фигура основног значења — избацавање, искључивање, док само имперфективна варијанта означава радњу скидања, уклањања нечега с неке површине, понекад и несвесног, одн. од стране неживих сила (Ветар брише песак са друма). „Вући“ је двовидско кад значи извлачење

или повлачење неког предмета ради одлуке, прављење потеза с нарочитом намером, док је само имперфективно у старом значењу физичког покретања. „Гласати“ имперфективно значи давање гласа од себе или преношење гласа, међутим двовидско је кад радња гласања има уско ограничен циљ: исказивање воље по нарочитој процедури. „Звати“ је онда двовидско када се „именовање“, називање по имену (а то је првобитно значење имперфективне основе) чини у одређеној намери — у намери да се неке стави до знања да треба да се приближи. „Јести“ је име радње која се врши жватањем и гутањем: двовидски је онај семантички огранак који означава једење као акт свакодневног живота, узимање количински или временски одређене хране. „Крстити“ је двовидско само онда када је радњи дат смисао нарочитог чина — надевања имена. „Куцати“ имперфективно може значити свако, па и бесциљно куцање, и оно које производе силе лишене човечје воље; али значење двовидске варијанте јесте куцање у циљу давања знака, тражења дозволе за улазак; рефлексивни облик је онда двовидски кад има значење симболичког „наздрављања“ чашама. „Мењати“ је имперфективно у случају кад је глагол мање одређене суштине, мање видљивог циља, док је двовидско кад значи замену нечег једнога за друго. „Писати“ имперфективно јесте назив за радњу уопште; „писати“ двовидско јесте вршење извесних даљих поступака путем писања: јављања вести, намењивања предмета другом лицу и сл. „Пуцати“ имперфективно може бити радња бесциљна, па и таква која потиче од природних сила (пуца стена, пуцају плодови); двовидска је она нијанса значења која значи испаливање из неког оружја. „Сипати“ испрва означава разне радње просипања, изасипања, и тад је оно само имперфективно (у савременом књижевном језику та је употреба нешто умртвљена); у двовидској употреби глагол значи сипање одређене количине или у одређени суд. „Сликати“ имперфективно је свако прављење слике; двовидско је данас већином прављење слике путем фотографисања. „Тражити“ имперфективно је свако тражење („слеђење трага“) изгубљенога или још невиђенога; двовидски глагол има, међутим, преносно значење: захтев, израз воље да се нешто стекне. „Тужити“ имперфективно претставља изношење жалбе, јадиковања (етимолошки: изражавање „туге“), за разлику од двовидског „тужити“ које значи „формулисање“ таквог осећања у оптужбу против неког. „Тући“ двовидско је оно у којем је радња првобитног имперфективног „тући“ претворена у постизање специјалног циља, победе над противником.

Ево неких глагола типа И — П:

Алалити, баштинити, бирмати и сл., вечерати и сл., данити и сл., класати и сл., коначити, користити, мирбожати се, молити, пазарити, питати, ровашити, стасати, трампити, ћарити и сл., частити.

О разлици између имперфективне и двовидске семантике, тј. између старије и новије, овде не може бити речи. Може се само констатовати да су ови глаголи, за разлику од безброј других у језику, изведених или неизведених, двовидски. Зашто баш они? — Примећујемо да и ови глаголи у већини случајева значе, слично ономе што су значиле двовидске семантичке нијансе код претходних, такве радње или збивања која имају циљ, смисао, вештачки створен или сагледан према човековим схватањима. Неке радње имају симболичан значај: бирмати, ровашити; неким су људска мерила наметнула појам о достигнућу — тако, напр., нека биљка би могла да „класа“ (да има клас) данима и недељама, и да најзад увене, а да моменат када је нека одређена развијеност класа достигнута и не буде природно обележен; али је према човековим схватањима и потребама одмерено стање „готовог“ класа, и достизање тог циља назива се перфективним глаголом „класати“. И „питати“ је у најстаријим епохама значило свако испитивање, истраживање уопште, али је то значење изгубљено у српскохрватском језику; глаголској радњи је дат један нарочити смисао — „тражити речима“, — и глагол је данас чисто двовидски. „Вечерати“ је можда некада, у прадавна времена, значило свако јело ако је само падало увече, па можда чак и неке друге радње, ако су биле везане за појам „вече“; данас, међутим, знамо да се може и јести и радити много штошта друго „увече“, а да то ипак не буде вечерање; „вечерати“ је, дакле, она радња којој је, поред онога што она значи етимолошки, придато још и једно нарочито обележје, обележје одређеног оброка. Итд. Велики број изведеница међу овим глаголима управо и сведочи о томе да они значе неку „осмишљеност радње“, а у крајњој анализи — каснију творевину и живота људи и њиховог језика.

Разуме се, ово што говоримо није неко безизузетачно правило које важи за све двовидске глаголе. Али су смернице њихова јављања свакако баш у томе.

Све исто, са још више разлога, може да се каже и о новијим домаћим изведеницама на -овати (-ивати).

Што се тиче најновијих позајмица из европских језика, типа „аванзовати“, оне су веома разнолике по значењима, тако да се о неком њиховом семантичком типу не може говорити. Једно је

извесно — оне су примљене у језик да би означавале акције модерног живота којих пре није било, бар не у оној одређеној области делања на коју се сад ове нове речи односе (напр. „аванзовати“ се у извесним границама разликује од „напредовати“). То су глаголи без традиција у језику.

У резултату семантичке анализе наших глагола долазимо до једног битног закључка. Извесна имперфективна глаголска значења у њима не добивају перфективне парњаке путем префиксације, те у сопственом морфолошком опсегу стварају и перфективност. Такви су, прво, они глаголи који садрже значење финалности, чина, поступка са јасно одређеним смислом и циљем, понекад са вештачки створеном симболиком, глаголи који напореда с етимолошким значењем добивају значење нове, накнадне „целисходности“ радње. Перфектизовати такве глаголе било би могућно *само поШшуну празним префиксима*, оним префиксима који су лишени сваког првобитног просторног или (у фигури према просторном) временског значења. Други глаголи који се перфектизују без префикса, „сами у себи“, јесу они који у језику још никад, ни у ком значењу, нису били перфектизовани ниједним префиксом. Потреба за додавањем различитих префикса није још развијена у вези с њима; и њима су потребни на првом месту префикси за чисту перфектизацију. А такви префикси се не налазе тако лако у српскохрватском префиксном фонду, као што ћемо показати у даљој анализи.

Али ни цело досадашње излагање, ни оно што даље треба да кажемо о српскохрватској префиксацији, не би стајало на сигурној основи ако би се подаци које нам пружају други словенски језици противили нашем извођењу. На овом месту ћемо у најкраћим потезима прегледати ситуацију у вези са двовидским глаголима и у општесловенској перспективи.

Узимајући у обзир стање у више различитих словенских језика, а према томе и словенско стање уопште, налазимо слабо изражену, готово фосилну двоаспектност баш код неких најстаријих глагола. Таква је двоаспектност глагола „бити (будем)“, која се запажа и у старословенском и у руском језику (напр. ја буду там равно в шесть = ја ћу „стићи“ а не „боравити“); „дати“, са траговима и у староруском, „дати“ (такође двоаспектно у староруском), „ићи“ (значење „поћи“ у старословенском и руском, значење „отићи“ у бугарском), „казати“ (видско колебање у староруском и бугарском), „родити“ (колебање у старом и савременом руском). Могу се навести још и други глаголи, од

којих неки и нису исконска вербална образовања, а који се појављују у разним словенским језицима као двовидски: „јести“ и „пити“ (и у старословенском), „видети“ (у старословенском, староруском), „слишати“ (у староруском а и у савременом руском), „просити“ (старословенски, староруски), „вечерати“ (староруски), „казнити“ (стари и савремени руски). Неједнаких су видова, ако се посматра из општесловенске перспективе, још и „стрелјати“, „женити се“, „кончати“, „крстити“, „пленити“, „разумети“, „судити“. Јасно је да је начелна могућност постојања таквих глагола присутна у словенским језицима уопште; ми бисмо овде могли навести још примера двоаспектности — међујезичке или у оквиру једног словенског језика, у глаголима који су у српскохрватском једновидски или којих уопште у нашем језику нема. Међутим, нама није циљ таква исцрпна статистика. Потсетимо се још само на то да и најновији позајмљени глаголи типа „аванзовати“ могу такође бити двовидски у свим словенским језицима.

Да ли треба у овим случајевима (наравно, не рачунајући тип „аванзовати“) помишљати на неке далеке трагове од пре потпуне морфологизације вида, или је пред нама немогућност перфектизације која има исте разлоге у словенским језицима као што су и разлози које смо навели за наше српскохрватске глаголе? Да ли је, другим речима, сличност коју у овом погледу показују језици заснована на истоветности лексичког наслеђа или на истоветности семантичких потстрека?

Ако бисмо мислили само на то да се видска колебања, прелази из једног вида у други, примећују у многим словенским глаголима кроз историју разних словенских језика — и то у тако старим и обичним глаголима, као што су „лећи“, „сести“, „пасти“, „решити“, „лишити“, „платити“¹⁸, или на то да баш најстарији од записаних словенских језика показује мноштво двовидских глагола (после савременог српскохрватског највише¹⁹) — наметнула би се претпоставка о наслеђивању из времена пре потпуне морфологизације вида. Међутим, ми смо склони да прихватимо хипотезу о појединачном наслеђивању двоаспектности из старијих епоха, чак,

¹⁸ У старијем српскохрватском језику „платити“ је било и имперфективно, као данас у руском: Роџнито... ljubav [ubvom] platit (Маруля); Plod daje obilati i težaka virno plati [земља] (Дошен) — према ПЈА.

¹⁹ Достал (о. с.) наводи као двовидске: kleŕti se, žrtiti, konьčati, vьnьčati, znamenati, cьlovati, lišiti, mьniti (намењивати), protiviti se, bьžati, iti, vesti, teti tepo, piti, težati težo, pьti, večerjati, vitati, bezьčьstvovati, cьliti se, plьniti, postiti se, prositi, rušiti, sođiti, slyšati, viděti, jasti, jesmь bьdo.

можда, и о прелажењу двовидских глагола из једних језика у друге — али не и тумачење да двоаспектност може бити прост траг из времена пре морфологизације вида. Морфологизација вида била је у своје време безизузетачни закон. Траг из епохе пре ње био би исто тако мало могућан, по нашем мишљењу, као неки траг из времена „пре прве палатализације“ или нешто слично. Ми мислимо да су се просто касније поново јављали разлози да глаголи постају двовидски (а то и није сасвим исто што и безвидски, „предморфологизациони“, јер су код ових граматичка времена играла велику улогу, није било хомонимије, „видских парова“). Ти разлози нису били увек исти; ми смо чак и на терену српскохрватског језика нашли неколико разлога: фонетски („познати“), блискост с другим глаголима („казати“). У огромној већини случајева деловао је, ипак, исти разлог, како у раној, још прасловенској (али не и предморфологизационој!) епоси, тако и код најновијих глагола: нарочита промена или потпуна новина смисла, која у моменту јављања није нашла погодну префиксацију као израз за перфектизовање.

Верујемо да се тако могу објаснити и они најстарији прасловенски глаголи са двовидским варијантама значења. Рецимо, када је у глаголу „бити“ требало изразити свршеност према несвршеној нијанси значења „налазити се (негде)“ — неко „наћи се“, „створити се на неком месту“, — у језику се није пронашао префикс погодан за то, па је импф. „бити“ почело да врши службу таквог пф. „бити“ (отуда, напр., руско „Я буду там ровно в шесть“ уместо неког хипотетичног, несаграђеног „я забуду“, „я взбуду“). Или, када је требало направити од „бити“ перфективни облик за већ постојеће имперфективно значење „догађати се“, опет језик није нашао израза за то, па је, напр., српскохрв. „Шта је то било“ добило и значење „Шта се то догодило“. Помислимо на то да је ова, најстарија двоаспектност стварана у епохама када су словенски префикси још били сиромашни у апстрактним значењима. Исто објашњење може да се примени и на стару двоаспектност глагола „дети“, „родити“, „слишати“, „видети“: напр., „видети“ је било исконски имперфективно, али се јавила потреба да се његово значење искаже у простој, чистој перфективности — међутим није се нашло начина за то, па је „видети“ постало и перфективно. — Разуме се, ми не искључујемо претпоставку да је прелаза из једног вида у други било и са неких других разлога, можда је понегде чак долазило и до прелаза из перфективности у имперфективност: данас ми и нисмо у стању да својим хипотезама обухватимо све

могућности које је пружао — или које није пружао — ондашњи језик, са својим релативним сиромаштвом у апстрактним значењима префикса а и са другим особеностима. Неки начини промене вида, као, напр., већ спомињана промена у српскохрватском „познати“, уопште нису предвидљиви, ако се не знају детаљи језика.

После овог кратког осврта пред нашим очима искрсава сличност у погледу многобројности двовидских глагола, тј. у погледу слабијих могућности чисте перфектизације префиксима, између прасловенског, старословенског и српскохрватског. У томе нема ничег необичног, и ми верујемо да су претпоставке у овом погледу на правом путу баш због тога што и у неким другим областима конјугације има доказа за сродност ових језика: јужнословенски језици показују директно наслеђе из прасловенског, показују извештан архаизам у погледу системе глагола, при чему се српскохрватски добро слаже са старословенским (делимично и с бугарским). За ово можемо дати још и даљих потврда у области проблема који овде обрађујемо.

А сада размотримо стање у погледу префикса у словенским језицима, на првом месту у српскохрватском, уз нешто поређења с руским, као и у претходним излагањима.

Из конкретних, просторних префиксних значења, добивених од старих прилошких значења, стварају се, на првом месту, фигуративна значења њихова, када се семантика простора примењује на временски отсек у коме се радња обавља, на радњу као количину обављености или сл. На крају развика префикси добивају значење чисте перфектизације.

Српскохрватске префиксе ћемо прегледати по азбучном реду, служећи се тумачењима Маретића (Грамм. и стил. II, 350 и д.) и А. Белића (Савремени српскохрватски књижевни језик II, Наука о грађењу речи, Београд 1949, 293 и д.).²⁰

До-. Поред конкретних значења има и ту службу да искаже да је глаголска радња доведена крају, потребном циљу (дописати, допећи). Префикс је у тој служби прилично жив; значења чисте перфектизације у њему нема. У руском језику је служба тог префикса слична, само што је у српскохрватском јачи нагласак на

²⁰ Објашњења значења појединих префикса код Маретића често су илустрована недовољно тачно одабраним глаголима. Тако, напр., „испјевати“, „измислити“ стоје као примери за случајеве кад префикс „из“ ствара само перфективни глагол од имперфективног; таквих непрецизности има још доста. — При изношењу значења руских префикса помагали смо се делом В. Виноградова, Русский язык, Москва—Лењинград 1947, 530 и д.

томе да је обављен неки крајњи, преостали део радње (дотући, доклати), док је значење руског префикса често нешто блађе (доделати, дочитати).

За-. Честа су значења почетка (заспати, забелети се, застидети се) или завршетка (закопати, али овде са пропратним значењем „сакривања“, „уклањања испод нечега“). Могу се издвојити и глаголи којима овај префикс даје чиста перфективна значења према имперфективним (забележити, заклати, запитати, зарђати); међутим, то су традиционална образовања, префикс у тој служби није жив. У руском језику та је функција префикса „за-“ далеко живља: заарестовати, зафиксировао, загипнотизировао, засвидетелствовао, задушити, заплесневети; као што се види, њиме се перфектизују и најновије позајмице из европских језика.

Из-. Има значење и чисте перфектизације (испричати, изгорети, излечити), али много чешће са призвуком потпуности, обилности, већег улагања снаге, јачег резултата (искварити, испунити, измучити), и само је ова друга нијанса значења жива. Слично у руском.

На-. Може значити чисту перфектизацију (наквасити, наоштрити, написати, направити, научити), слично као у руском језику, али ова служба префикса „на-“ није жива, за разлику од неких његових других, живљих функција.

Над-. Нема других значења сем просторнога и његових фигуративних семантичких прелива.

О(б)-. Значи и чисту перфектизацију (опкладити се, оженити се, опсовати), али је редак без примеса конкретнијих значења. У смислу чисте перфектизације овај префикс показује живљу службу само код групе глагола који значе „постајати оно што значи основна реч“ (обудовети, остарети, оседети, огладнети). Све слично као у руском језику.

Од-. Редак је у функцији чисте перфектизације (одгајити), као и у руском (р. *от-*); нешто је чешћи у значењу извршења извесне количине радње одн. испуњења извесног временског отсека радњом (одрадити).

По-. Служи за обичну перфектизацију (појести, попити, погинути, потонути, покварити, покудити, посејати), и доста је обичан у том значењу, али при анализи треба пазити нису ли ипак у питању и други семантички призваци (почетка, деминуције, дистрибутивности). У руском је исто тако чест у свим споменутим функцијама.

Под-. Нема службу чисте перфектизације. Додуше, Маретић каже да он служи при грађењу тренутних глагола од трајних, али

даје као примере глаголе који сви без изузетка садрже и конкретне значењске нијансе. Исто је и у руском језику.

Пре-. Функција перфектизације готово се никад не може наћи чиста, незамућена другим значењима (пребледети, прекорити). Исто у руском језику.

При-. Готово никад нема улогу чистог перфектизовања (можда: припитомити, али данас без основног глагола; прискрбити), за разлику од руског (приснитъся, пригрезитъся, приготовитъ).

Про-. Ређе се конкретна значења развијају до чистог морфолошког средства перфектизације (прочитати, пробудити, променити, проклетити). Ни у руском језику овај префикс не показује живости у том правцу.

Раз-. Такође готово никад не губи трагове конкретног значења, као напр. у „развеселити“, где се значење ширења, појачавања интензитета губи. У руском језику је то блеђење значења отишло даље: рассмешитъ, разбогатеть.

С(а)-. (У њему се крију два стара префикса које је у чешком језику још могућно разликовати). Служи као средство за перфектизацију (сачувати, сакрити, скројити, сломити, зготовити), али само у старим образовањима. У руском је та служба жива (смочь, сделать, спеть, состаритъся, сэкономитъ, смодулироватъ, сформулироватъ, струситъ, схитритъ). У једној нарочитој примени у српско-хрватском језику овај префикс сведочи о неком живљем периоду своје службе чистог перфектизовања: наиме, сви други префикси, када се спајају са глаголима већ префиксираним, задржавају своја конкретна значења, осим префикса *с* (и сасвим ретко *у*), који служи само за перфектизацију: снаћи се, споменути, спотакнути се, сподобити се. Тај период је био свакако још у прасловенској епоси, о чему нам говоре и сами основни глаголи, са већ потпуно избледелим значењима својих првих префикса, као и данашња непродуктивност овакве службе префикса „с“.

У- (< *въ*). Не губи никад конкретно значење.

У- (< *оу*). Служба чисте перфектизације постоји, али није жива већ наслеђена (украсти, уловити, умрети, урадити). У руском језику је она, можда, нешто чешћа: ужалитъ, усовершенствоватъ, устыдить.

Уз-. Овај префикс нема службу перфектизације у чистом смислу, јер значења која личе на чисту перфективност уствари су ту ингресивна или инкохативна (устрепатити, ужљутити, узмутити). У сличној служби долази „уз“ и при грађењу специјалних облика футура егзактног (ако узмогне, ако успише). У том граматичком

времену овај префикс може значити и чисту перфектизацију, али је та служба, прво, ограничена, а, друго, већ у изумирању. — У руском језику функција обичне перфектизације живља је (вспотеть, восполозоваться).

Постоји, најзад, још један словенски префикс, *вы-*, који долази у руском језику и у служби чисте перфектизације (вымытъ, выстроить), а којег уопште нема у српскохрватском.

Српскохрватски језик није сиромашан у префиксним значењима. Просторна значења префикса и њихове сликовите фигуре он је развио до степена на којем га руски језик не достиже (прокупати се — мало се окупати; нагрести — мало загрести, по површини изгрести; одзвждати кући — отићи звиждећи; свртети се — вртећи се [обично фигуративно] наћи себи место). Али у погледу слабије развијености префикса који показују количину времена или саме радње, као и таквих префикса који претстављају само формално граматичко средство за промену вида, српскохрватски језик се може назвати архаичнијим.

Тако, напр., руски језик зна за живљу употребу префикса *от-* у значењу завршетка, престанка услед исцрпености радње (отшуметь, отужинать, отобедать, отзвучать, „отлюбить своё“, „отпрыгать свой век“) — у српскохрватском је то код префикса „од“ много ређе; у руском има префикс *пере-* (српскохрв. *пре-*) у значењу обављености радње у свим случајевима (перезнакомиться, перебывать, переболеть все болезни) — у српскохрватском се тај префикс у тој служби скоро не употребљава; руски зна за живо *про-* у значењу распростирања радње по неком временском отсеку (пролежать, пролентяйничать, проработать весь день) — што је такође ређе у српскохрватском; руски има веома живо *по-* у значењу да се радња ограничава на краће време (скоро уз сваки глагол који то значење допушта: пожестиковать, повалиться) — што исто тако није обично у српскохрватском; уместо „погестиковать“ каже се „мало гестиковать“; руско у даје значење пуноће радње, радњу доведену до крајње мере (укомплектовать, упитать) — у српскохрватском без живости; најзад, за значење почетка радње руски има веома жив префикс *за-* (засверкать, забормотать, зажестиковать), као и *по-* (подуть, поплыть, полюбить, повеять) — што се не може рећи ни за један српскохрватски префикс (*за-* је донекле живо у тој служби, па ипак не пристаје уз нове глаголе, напр., не може се рећи „загестиковать“). Итд. Да су сва ова значења новија у руском језику, сасвим је јасно, а та новина се може проверити чак и по неким

спољашњим знацима: и фонетске и акценатске појаве у тако префиксираним глаголима сведоче понекад о млађим језичким творевинама, о чему су писали Потербња и други.

Префикси за чисту перфектизацију резултат су још даље развоја префиксног значења, тј. потпуног губљења првобитне семантике. Нема сумње да су неки од њих достигли тај ступањ у врло давним епохама, напр. префикс *с-*. Али је чињеница да је српскохрватски језик наследио само *лексичка образовања* те врсте; *Продуктивност везе* између префикса апстрактнијег одн. сасвим апстрактног значења и основног глагола није се овде живље осетила готово ни код једног префикса.

Међутим, за глаголска значења до којих смо дошли проучавајући наше двовидске глаголе, били би потребни при грађењу перфективних парњака, као што смо већ рекли, управо префикси најграматикалнијег типа. У перфективном значењу обављености неког чина, и то често таквог у којем нека конвенција, условно а не природно мерило, ствара семантику успешности и завршености, не може присуствовати никаква узредна реална претстава. Префикс мора бити чисто, притом живо морфолошко средство перфектизације. Исто тако ни за најновије глаголе типа „аванзовати“ није махом потребна никаква друга префиксација сем овакве. (Ако се баш и појави потреба друкчије префиксације, језик је у стању да је задовољи: напр.: Овде су напаркирали читаву масу аутомобила). Постојећи префикси не могу да задовоље потребе апстрактне перфектизације. Ово је разумљиво утолико пре, што ни у целокупном словенском језичком стваралаштву, а не само у српскохрватском, није никад постојао један, недвосмислени шаблон за префиксну перфектизацију. Ни руски језик, ни пољски, који је у правцу морфологисања перфективности одмакао још даље, немају генералног префикса за перфектизовање имперфективних глагола. Одличан пример пружа нам анализа руског глагола „валити“ и његових чистих перфективних парњака, коју је извео Виноградов²¹. За значење „бацати доле“ тај глагол има парњак „повалити“; за значење „бацати у неред, набацивати“, као и за фигуративно значење „бацати кривицу (на другога)“ парњак је „свалити“; у значењу „морити“ (о болестима, епидемијама) уопште нема видског парњака. Пример је занимљив баш зато што се из њега види да каснији значењски огранак ни у руском језику није стекао префиксирани перфективни парњак. Али ту сад и настаје начелна разлика између једног и другог језика. Руски језик слабо познаје

²¹ О. с. 515.

могућност да тој празнини доскочи на исти начин као српскохрватски, тј. да прида глаголу и перфективни вид, дакле да га обогати лексички, кад не може морфолошки. А српскохрватски језик надокнађује тај недостатак тиме што ствара двоаспектност у истој глаголској речи.

Број двовидских глагола у неком језику стоји у обрнутој сразмери са бројем префикса који могу служити чистој перфектизацији, одн. са живошћу таквих префикса. Ми ћемо то показати овде само у најкраћим цртама. Бугарски језик познаје доста двовидских глагола, али мало префикса који стварају обичне перфективне глаголе. Према ономе што говори Ј. Маслов, Очерк болгарской грамматики, Москва 1956, 189 и д., бугарских двовидских глагола (рачунајући и старије језичко стање, као што смо га и ми узимали у обзир, а не рачунајући глаголе са основом -ва- ни нове позајмице) има нешто мање од тридесет (код нас их има преко сто). С друге стране, аутор истиче (стр. 177) да је „само у ретким случајевима смисао и циљ додавања префикса у томе да се створи глагол свршеног вида. Много чешће смисао и циљ додавања префикса састоји се у нечем другом: у томе да се значењу глагола придода нов лексички прелив, да се промени лексичко значење глагола, укратко — да се створи нов глагол, са новим речничким значењем које ће се разликовати од пређашњег“. Што се тиче глагола — позајмица из европских језика, њихова је двоаспектност у бугарском ређа због тога што се они схватају у том језику перфективно, а према њима се граде имперфективни парњаци типа „хипнотизирам“. Сем тога, глаголи са основом -са- у бугарском су перфективни а не двовидски, што се тумачи постанком тих глагола у областима грчко-бугарске језичке узајамности, где се живо осећала аориска, тј. перфективна вредност тог глаголског обележја.²² — У савременом руском језику има данас мање двовидских глагола а више префикса као чистих видских ознака. Развијенија двоаспектност у староруском мора се приписати на првом месту неразрађеној системи префиксације,²³ затим утицају

²² Ј. Маслов, о. с. 190, 186.

²³ С. Никифоров (Глагол, его категории и формы в русской письменности второй половины XVI века, Москва 1952, 76 и д.) показује примере који сведоче мање о непостојању префикса а више о несклоности језика да се њима служи. Он наводи да се као перфективни парњак глагола „гневаться“ употребљавао „гнев положить“, уз „судить“ — „дать суд“, уз „веровать“ — „веру ять“ и сл. И у многим другим староруским примерима који се наводе код разних руских аутора тачно се запажа некадашња неспособност префикса да послуже чистој перфектизацији. Напр.: Любовь съ нимъ миръ створимъ, али съ нимъ бьемся.

старословенског, као и граматичкој и стилској неорганизованости текстова уопште. — У пољском је однос још више померен на штету двовидских глагола²⁴, а у корист префикса са поменутом функцијом: напр., префикс *s-* је још чешћи у тој служби него у руском језику. — Чешки језик заузима средину, ипак са доста малим бројем двовидских глагола. — Старословенски смо већ споменули. У њему су постојале двовидске глаголске изведенице са основом *-ва-*, слично данашњем српскохрватском стању у погледу тих глагола. Било је и нешто грчких позајмица са основом *-са-* (*скаидалисати*), које су такође остале двовидске. Код ових двеју група глагола, не рачунајући неизведене прасловенске глаголе које смо већ набројали напред, није се, дакле, ни у старословенском појавио неки утврђени шаблон формалног обележавања перфективности. А да су префикси у том језику били мање граматички разрађени него, напр., у данашњем пољском или руском језику, довољно је познато. Чиста перфектизација била је већ и у језику првих писаних споменика ствар традиције; она је живела у старим глаголским речима, где је настајала у еволуцији основног глаголског значења и префикса, сраслих у једну целину, али се није спонтано појављивала у новијим образовањима. Ово стање нас веома потсећа на стање у српскохрватском језику.

Сви словенски језици показују, неки мање, неки више, склоност да најновије позајмице из европских језика схвате двовидски, те да их не префиксирају. Али нешто слично запажа се чак, напр., и у немачком језику, који има префикс *ge-*, делимично способан за службу перфектизације: тим префиксом је немогућно перфектизовати најновије општеевропске творевине типа *organisieren* — не постоји **georganisiert*. Разлози су слични: префикс се не осећа довољно „снажним“ за то.

Основно у нашем тумачењу јесте ово. Немогућност префиксирања или несклоност језика да врши префиксацију јесте разлог који је у стању да изазове померање вида у глаголу. Семантичко померање у речи — па ма какво оно било — које настаје услед празнина у структури језика може изгледати необично. Међутим, ми сматрамо да је већа необичност у самој чињеници померања као таквој, а мања у томе што је она тако изазвана. Хоћемо да кажемо следеће. Чињеница да се у неким глаголима без промене

²⁴ А. Белић, подаци о двовидским глаголима у цитираном чланку у ЈФ XXI, 7—8; поред тамо наведених глагола нашао би се можда још минималан број пољских двовидских глагола словенског порекла.

њиховог облика помера вид мора да буде призната и призната је од свих испитивача. Али је, мислимо, тај факат теже схватљив ако се само каже да он наступа због промена у реалном значењу глагола, рељефније испољених у извесном граматичком времену, под извесним углом гледања или сл. (тако говоре многи испитивачи, и ми се са неким од њих у суштини и слажемо у погледу тумачења тих промена); разумљивије је ако се, уз уочавање промене реалног глаголског значења као првог корака, уочи још један узрок, *немогућност* да се тако промењена глаголска семантика уобличи у својој новој перфективности путем неке морфолошке измене. — Могло би се приметити да та немогућност ипак није тако апсолутна, да се перфективно „звонити“ у значењу давања сигнала може исказати и као „позвонити“ и „зазвонити“, и да се перфективно „сипати“ у значењу сипања одређене количине или у одређени суд каже и „усути“ — има, дакле, излаза и у префиксацији. Међутим, ови случајеви су само мали „продори“, којима се, као што и сама грађа показује, не осваја целокупно земљиште перфективности, потребне новој семантици. Префиксација у глаголима може да буде и аналошка са префиксацијом истих глагола у старијим значењима. Али кад је ново значење такво да ни само оно не садржи никакве асоцијације са просторним претставама, те се на њих префикси конкретног значења не могу наслањати, налажење одговарајућег префикса постаје тежак задатак. И тако, док старо „крстити“ — „правити руком знак крста“ има перфективни парњак „прекрстити“, јер се *Прек* онога што се крсти одиста прелази покретом руке, за ново значење, тј. надевање имена, — ма колико већ бледо било значење префикса — оваква префиксација ипак није погодна; није погодно ни „скрстити“ ни „*накрстити“, нити ма какво слично образовање, те перфективни глагол остаје у том случају „крстити“.

* * *

Запажања о природи српскохрватских префикса можемо на овом месту да допунимо још неким поређењима са руским језиком. Показаћемо, наиме, на неколико примера специфичну „равнодушност“ српскохрватског језика према префиксима са временским значењима, са значењима количине радње, а и са значењем чисте перфектизације. Даћемо примере нарочите врсте, где се отсуство префикса не надокнађује променом вида, већ се глагол и даље употребљава са својом нетакнутом видском вредношћу, само се у анализи или у тачном преводу на други језик (овде на руски)

може осетити да би на његовом месту могао стајати префиксирани глагол у истом или готово у истом значењу. Напомињемо да наши примери не претстављају неку норму у српскохрватском језику; они су нарочито бирани из говорног изражавања. Али сама могућност њиховог постојања вредна је да буде забележена.

Недовољна живост префикса *од-*, када придаје глаголу семантику завршетка једног одређеног времена испуњеног радњом или одређене количине радње, често се не компензира уопште. Тачније — она се не компензира ни морфолошки (нема одговарајућег префикса), ни лексички (глагол не постаје двовидски), већ просто синтаксички: у датом случају цео контекст даје потребно значење. Напр.: у кући где неколико особа треба да поделе посао те да крече зид свака по исти отсек времена, једна од њих ће рећи: „Ја сам већ кречило својих пола сата, сад треба ти да кречиш“. У „кречило“ се хомонимично сливају значења р. „ја белил“ и „ја отбелил (своих полчаса)“, с том напоменом што ни у случају овог другог схватања глагол није измењен видски (нема ни говора о некој његовој двоаспектности), већ се значење „отбелил“ распрострло по контексту: цела реченица је примила на себе значење, које се руски изражава префиксацијом. Или, претпоставимо да на некој приредби или такмичењу свака учесница треба да прикаже своју вештину везења. Једна, која је то обавила, казаће: „Ја сам већ везла“. Замишљени објекат може бити и „платно“, али ће то пре бити „својих десет минута“ или „свој део (веза)“ — баш онај објекат који најбоље одговара глаголу префиксираним са *од-*; уколико имамо таквих глагола, ми то лако запажамо: „Ја радим свој посао“, али „Ја сам одрадио својих осам сати“ или „свој део посла“. Глагол „вести“ се, дакле, приближава овде оном глаголу који би требало да гласи „*одвести“ — приближава му се смисаоно, али још увек не и видски.

Споменули смо, даље, да српскохрватски језик не зна за живљу употребу префикса *про-* у значењу провођења неког временског отсека у радњи. „Он је тамновао три месеца“ значи „он је провео у тамници...“ (р. „он просидел в тюрьме...“); тешко би се рекло „протамновао“, још теже „проседео“²⁵. Или: „И тако ја тамо седим један дан а затим одем даље“ (р. просидел один день, а затем отправился дальше“). Овде имперфективни презент

²⁵ У вези с овим примером проф. А. Белић, о. с. 3, каже: „... Многи трајни глаголи, ако им се време трајања у претериту ограничи, добијају синтаксичко перфективно значење.“

стоји у приповедању потпуно на истој линији са перфективним презентом, међутим никаква стилска неравнина се не осећа. Таквих примера имаћемо и даље. Оно, дакле, што руски језик изражава додавањем префикса *про-*, српскохрватски језик довољно јасно исказује аналитички.

Префикс *по-* врши различите службе. Нас овде интересује значење извршења мањег дела радње, као и почетносвршено значење, које он собом уноси. У српскохрватском језику, у недостатку живљег осећања за такву његову службу (која, ипак, постоји), сасвим се обично и исправно говоре овакве реченице: „Он овда мало бере па остави“ (наративни презент); р. „Он немного пособирао и оставио“. Или: „Дошла је да мало плаче“; р. „Пришла немножко поплакати“; „Треба мало да се гребе па да се види шта има унутра“; р. „Нужно немножко поскрести, чтобы увидеть...“. Што се тиче префикса *по-* са почетносвршеним значењем, треба приметити следеће. Оно се понекад јавља и у српскохрватском језику, само је конкретније, док у руском језику, чак у истом глаголу, оно често бледи до те мере да се глагол приближава простом перфективном парњаку имперфективног глагола. Ево како изгледају ти односи, показани на истој реченици у два језика. У руској реченици „Мы завтра пойдём на пляж“ још увек се у „пойдём“ осећа почетносвршена нијанса; али буквалан превод „Ми ћемо сутра поћи на плажу“ није добар превод те руске реченице, јер он показује сувише јак нагласак на почетку радње; смисао таквог превода био би „ми ћемо сутра кренути“, „почеће наше идење“ — а то није смисао руске реченице. Превод би требало да гласи „Ми ћемо сутра ићи на плажу“ — пошто тако бледог почетносвршеног префикса какав имамо у руском *по-* српскохрватски језик не може наћи за ову прилику. Уосталом, о глаголу „ићи“ је речено већ и напред да он сам садржи почетносвршени семантички моменат. Али ми овде можемо навести примере где тај моменат није још еволуисао до измене вида. „Сад ћеш ти лепо ићи тамо и извинити се“; р. „Ты теперь пойдёшь...“ („Ты теперь будешь идти“ била би бесмислица). [Гост домаћину]: „Ја бих сад ишао кући“; р. „Я бы теперь пошёл домой“ („Я бы шёл“ — бесмислица). Ове исте значењске ситуације, које би се могле сматрати и еуфемистичким, поред тога што су почетносвршене, налазимо и у вези с другим глаголима, и то опет у српскохрватском без префикса, а у руском са префиксом *по-*. „Сад ћеш ти то лепо носити тамо и објаснити зашто пре ниси донео“; р. „Ты теперь понесёшь это...“, а може и

„снесёшь“, „отнесёшь“. „Могу да носим то своје детету, да покажем?“; р. „Можно понести показать...“. Пошто се не упира ни на једно конкретно значење које би српскохрватски префикси могли придати глаголу „носити“, у два последња примера употребљен је тај глагол без префикса. „Понети“ би било конкретније него р. „понести“, те је зато у српскохрватском префиксирани глагол избегнут, док је у руском, у истом значењу, он могао бити употребљен. Имамо и ово: „Он ће сутра водити дете лекару“; р. „Он завтра поведёт ребёнка...“; „[Ми данас одлазимо возом], а он ће сутра *лешети* авионом“; р. „[Мы сегодня поедем на поезде], а он завтра полетит...“ (никако „будет лететь“).²⁸

Казали смо да у руском језику постоји продуктивни префикс *за-* за значење почетносвршености. Ако се он (или неки други префикс са истом службом) ипак не јави, руски језик прибегне некој перифрази. У српскохрватском језику је каткад довољан и сам имперфективни глагол. Напр.: „Шагнуо ми је како даље да играм. И ја онда играм на добитак и заиста добијем“; р. „...И я тогда заиграл“ или „стал играть...“. Ови руски начини изражавања могућни су и у српскохрватском у овом тексту, али зато у руском није могућан српскохрватски начин, тј. употреба имперфективног глагола напореда са перфективним. Слично је и у овој реченици: „Рекли су ми: посматрајте! И ја онда гледам добро и збиља приметим нешто“; р. „...И я тогда стал хорошенько смотреть“, „всмотрелся“ или сл.

Има, најзад, случајева употребе имперфективног глагола када он не значи у контексту ништа друго сем перфективности радње, без других семантичких примеса. Руски језик употребљава у таквим случајевима префиксе. „Ове године сам шила две лепе хаљине“ (може и „сашила“); р. „В этом году я сшила два красивых платья“; нешто би друкчија семантичка боја била ако би се рекло „шила“; уосталом, у овом руском примеру је могућно мешање „сшила“ са „шила“ и из фонетских разлога. „Треба носити ове

²⁸ У руском језику се запажа да се од глагола „идти“ и још неколико других футур уопште ређе гради по обрасцу „я буду идти“, већ се узима тип „я пойду“. У футуру „я буду идти“ помера се значење у правцу претстављања самог физичког вршења радње. Глаголи код којих се то примењује углавном су они исти чији се футур у чешком језику гради на тај начин, префиксирањем са *po-*. Ова чињеница би донекле смањила вредност наших поређења српскохрватских глагола без *по-* и руских са *по-* — уколико се тиче баш тих глагола који у руском показују споменуто особеност. Али смо видели да се наши примери не односе само на футур („Я бы пошёл“, „Можно понести“), а и не морају се односити само на те глаголе.

ципеле обућару“; р. „Надо снести...“; „надо нести“ би имало, једва осетно, једну нову нијансу значења, нијансу веће нужности. „Замисли шта је радио!“ (може и „урадио“); р. само „Подумай, што он сделал!“ „Молила ме је да ником не причам, а ја причала својој сестри“ (може и „испричала“); р. само „... А ја рекла сестре“. „Свираћеш му то па ћеш тражити његово мишљење“ (може и „отсвираћеш“, али са нешто друкчијим значењем); р. само „Ты сыграеш ему...“. „Требало би једног дана водити дете у зоолошки врт“; р. само „... сводить...“, са значењем одласка и повратка, или „повести“. „Ја дођем тамо, читам свој реферат и одмах одем“ (може и „прочитам“); р. само „... прочёл...“. „Хтео сам али нисам смео“; р. „Ја хотел, но не посмел“. „После дискусије бирамо нову управу и затим се разиђемо у миру“ (може и „изаберемо“); р. само „... выбрали...“. Итд.²⁷

Сличне појаве, као доста велика реткост, постоје и у руском језику. Виноградов (о. с. 560, 562) говори о томе да перфекат имперфективних глагола понекад добива чисто аориско значење: „Куда ты девал книгу?“ (додуше, цео глагол „девать“ може да се осети перфективно); „И ты смел так говорить“, „Ја ему писал“. Међутим, јасно је да су овде у питању нешто друкчији процеси, јер се у српскохрватском језику појава не ограничава само на претерит.

Поред тога, с нашим случајевима не треба мешати неке друге тенденције, својствене не само српскохрватском језику.

Прво, постоји саопштавање свршених, обављених радњи код којих је пажња ипак више усмерена на процес него на резултат, те се оне исказују имперфективним глаголима. Р.: „А вы уже пили чай?“ (Виноградов, о. с. 558); српскохрв.: „А ви сте већ пили чај?“ Уљанов је у таквим примерима видео чак двоаспектност, тј. и перфективност, што је Мазон касније исправио. Исто тако: „Ми смо већ гледали тај филм“; р.: „Мы уже смотрели эту картину (фильм)“.

Друго, постоји једна црта у оба језика која је више стилске природе, која је везана за тон народног приповедања, поезије

²⁷ А. Мусић је у два маха приметио овакву тенденцију у српскохрватском језику. У чланку „Кондиционал у хрватском језику“, Рад 127, 164 и д., он говори да има случајева када глагол остаје имперфективан а читава „композиција“ постаје перфективна. У чланку „Аорист имперфективних глагола у српскохрватском језику“, ЈФ V, он више пута понавља идеју да се неки имперфективни глаголи употребљавају у значењу вршења и свршетка, због недостатка перф. глагола који би им сасвим одговарали.

или старине. У руском језику она је запажена као архаизам, а тумачи се особинама старе писмености или старог језика уопште. То је опет једна врста употребе имперфективних глагола у служби перфективности. „Как из славного города из Киева поезжали два могучие богатыри“; тако исто и у уметничкој имитацији: „Уж зачем ты, алая заря, просыпалася? | На какой ты радости разыгралася (Љермонтов). У српскохрватском је нешто слично запазио Маретић (Грамм. и стил. II, 444—445); али се сви његови примери могу протумачити и друкчије, правом синтаксичком одн. смисаоном потребом за имперфективношћу (напр., у негацији: „Дјевојка, која се није удавала...“ или у спомињању да је нека радња уопште била — можда и више пута, — без указивања на резултат: „... Да зову човјека који је падао“, „Неко је у Србији налазио оваквога камења“ и сл.). Нешто од тога спомиње и Вушовић, који истиче као необичну употребу имперфективног облика уместо перфективног у Његошевим стиховима: „За тебе ћу послат поклицаре, | Да се враћаш на твоме престолу“ (стр. 162). Уколико и овде имперфективни глагол није потребан због смисла (енергичнији захтев, као и „враћај се“ м. „врати се“ у императиву), овакву употребу можемо такође протумачити мало пре поменутиим старим словенским стилом изражавања, чије разлоге треба тражити посебно.

Може се поставити и следеће питање: има ли оваква видска ситуација у српскохрватском језику, тј. утапање видског елемента у лексички и синтаксички, неке везе са типом конјугације у том језику?

Таква веза одиста постоји. На првом месту, само чување већег броја облика у системи глаголске промене свакако попуњава извесне празнине у могућностима префиксног нијансирања. Ми ћемо се овде задржати само на три нарочито карактеристична облика: на аористу, прилогу времена прошлог и футуру II (футуру егзактном).

Познато је да у већини претериталних времена (у свим осим имперфекта) могу стајати глаголи оба вида; али се, с друге стране, ипак не може спорити да аорист имперфективних глагола често значи оно што би се руски казало претеритом неког префиксираног глагола. Не узимајући у обзир остале семантичке призвучке аориста, констатујемо да имперфективни глагол у аористу значи радњу у којој је проведен изванредан отсечак времена, па је она онда престала да се врши. Таквом значењу често одговара у руском језику перфекат имперфективног глагола, али понекад и

перфекат глагола префиксираниог са *про-* (или *по-*), зависно од тачног значења контекста. Ако је речено на колики се временски отсек односи аориска радња, томе одговара перфекат глагола са префиксом *про-*: „Тако држа три мјесеца дана“²⁸ — р. „продержал“; „И он сједи [од дијал. сједити] ондје годину и шест мјесеци“ — р. „просидел“ одн. „пробыл“; „Стаја царе летњи дан до подне“ — р. „простоял“ итд. У случајевима када српскохрватски аорист имперфективних глагола преводимо глаголом префиксираним са *по-*, обично је у питању значење вршења (и престанка вршења) неке радње која би се по природи ствари могла и дуже вршити, али је од ње извршен неки одређени део, који се сматра целином. Напр.: „Пошто једоше и пише . . .“ — р. „После тога как они поели и попили . . .“, тј. не све већ део, свој део. Није искључено да су овде „једоше“ и „пише“ перфективни. На овом примеру могу опет да се уоче малене али важне семантичке разлике између сличних изражајних средстава у два језика које поредимо. Српскохрватско „једоше“ превели смо са „поели“; да је у српскохрватском било речено „поједоше“, то би се превело са „съели“; а да је руски речено „После тога как они ели . . .“, превод на српскохрватски би требало да гласи „Пошто су јели . . .“, али са имперфективним значењем глагола „јести“ („пошто су јели пола сата . . .“).

Нешто доста слично аористу имамо и у српскохрватском, истина ретком, прилогу на *-вши* од имперфективних глагола. Ако желимо да такве прилоге преводимо на руски такође прилозима (деепричастие) а не како друкчије, морамо да употребљавамо исто тако глаголе са префиксима *про-* и *по-*: „И постивши се дана четрдесет и ноћи четрдесет, на пошљетку огладње“ — р. „пропостившись“²⁹; „Али Самсон спавав до по ноћи уста у по ноћи“ — р. „проспав“; „И траживши и распитавши се рекоше“ — р. „поискав и порасспрашивав“ одн. „расспросив“.³⁰

²⁸ Српскохрватски примери су узимани из помињане расправе А. Мусића „Аорист имперфективних глагола“.

²⁹ Примери су из споменуте Мусићеве расправе. Напомињемо да овде дајемо најближи превод који се данашњем језичком осећању намеће, уз захтев да и он буде у облику глаголског прилога, без обзира на то како гласе одговарајућа места у руском преводу Св. писма, из којег су и Мусићеви примери.

³⁰ Ситуација у староруским глаголским прилозима на *-в(ши)* (Потебња, Из записок по русской грамматике IV, Москва—Лењинград 1941, 151 и д.) веома је слична овоме што констатујемо данас у српскохрватском: *быв=побыв, бившись=побившись, слепив=ослепив, лежав=полежав* итд. Исто вреди и за староруски перфекат, аорист и за трпне придеве на *-н-*: употреба имперфективних глагола у њима са значењем перфективних изазвана је недовољном распрострањеношћу префикса. — О истим појавама у старијем руском језику говори и Никифоров, на више места у наведеном делу.

Аорист и прилог времена прошлог од имперфективних глагола јесу облици у којима се глагол не перфектизује, али који имперфективну радњу приказују у нарочитој аперцепцији, под нарочитим углом: као готову целину, обављеност. Апстрахујући све друге значењске преливе, што истичемо поново, можемо то да шематизујемо на следећи начин: „идох“ — „извршило се то да сам ишао“ („иђах“ — „вршило се то да сам ишао“); „ишавши“ — „пошто се извршило то да сам ишао“ („идући“ — „у време када се вршило, када се буде вршило да идем“). У сва четири случаја „ићи“ остаје имперфективно. У руском језику ове разлике често није могућно изразити без употребе префикса, а то ће рећи и перфектизације.

Најинтересантнији облик претставља српскохрватски футур II, који се у руском језику изражава обичним футуром. У њему долази до једног нарочитог видског померања ка почетносвршености, кога нема, или скоро никад нема, у обичном футуру.³¹ То померање не добива облички израз, већ се осећа само у анализи и при превођењу, а долази до њега из психолошких разлога (ако је будућа радња хипотетична — а она је у реченицама са футуром II често таква — више се придаје важност њеном настанку, томе да до радње уопште дође, него самом будућем процесу). Видско померање донекле је проузроковано и делимичном перфективношћу помоћног глагола „будем“ који учествује у конструкцији. Навођени су примери: „Кад будеш ишао (на пут), не заборави да понесеш доглед“ — р. „Когда ты поедешь...“; „Оно што будеш носио идуће недеље на излет треба да буде лакше него ово што си данас понео“ — р. „То, что ты возьмёшь, понесёшь...“. Али и без помоћног глагола: Док не гребе, не може видети шта има унутра“ — р. „Пока не поскребёт...“. Конгруенција са глаголом у главној реченици често показује јасно да се у зависној реченици, са футуром II, мисли само на почетак радње: то је случај у споменутом примеру „Када будеш ишао, не заборави...“ — савет се може односити само на полазак; исто тако: „Кад пролетос будете зидали кућу, позовите наше мајсторе“. Ово се запажа и у руским примерима истог значења, са зависним имперфективним футуром, мада нешто ређе: „Когда вы будете строить дом, позовите...“. Разумљиво је да паралелизма међу радњама зависне и главне реченице нема, јер је прва

³¹ Исп. цитирани чланак у НЈ VIII: О неким особинама футура II (футуре егзактног).

имперфективна а друга перфективна, и да се перфективна радња тиче само почетка имперфективне. Али се у руском језику тај семантички моменат много чешће него у српскохрватском уобличава по обрасцима „когда вы станете х“, „когда вы начинёте х“, или „когда вы за-х“, „когда вы по-х“, док је у српскохрватском, у истом значењу, често довољно рећи „када будете х“; х је у свим случајевима имперфективни глагол.

Што се тиче перфективног значења неких глаголских придева на -л- и на -н- (-ш-) од имперфективних глагола (до краја попридевљених), та појава има глори карактер од српскохрватског, те и тумачења за њу треба тражити у другим областима. Придеви „кључао“, „врео“ значе (генетички) исто што и „прокључао“, „проврео“; „куван“ значи исто што и „прокуван“, „скуван“. Слично и у руском: „зрелый“ = „созрелый“; „вязаный“ = „связанный“; „шитый“ = „сшитый“. Сигурно је да постанак ових облика пада у време пре учвршћивања префикса у њиховој чисто граматичкој функцији перфектизирања.

О повезаности између српскохрватске конјугације и стања у области префикса може се закључити следеће. Богатство конјугације (изузимајући из ње оно што прелази у деклинацију: данашње немењање по падежима некадашњих партиципа) сигурно није ни узрок ни последица недовољне живости префикса. И једно и друго су просто знак старине, каквих има још у српскохрватском језику, при чему се између њих врши потребна компензација. (Слично одржавање равнотеже можемо наћи, напр., и у старословенском, где је у недостатку префикса за чисту перфектизацију аорист имао ширу употребу). Неке семантичке појаве унутар такве богате, наслеђене из старине системе конјугације свакако претстављају прилагођавање лексичкој ситуацији, тј. отсуству неких врста префиксираних глагола. Аорист, прилог времена прошлог, футур егзактни од имперфективних глагола могли би значити мање него што данас значе. Њихове функције у извесној мери покривају и функције непостојећих глагола, при чему се јавља врло специфично „излагање на пола пута“: глаголи остају имперфективни, али се посматрају кроз призму „догодило се“ (често са призвуком завршносвршености) или „догодиће се“ (често са призвуком почетносвршености). Приликом префиксације истог глагола у истом положају у другом језику, напр. у руском, ипак се не добива увек идентична семантика. У дубинама језичког живота постоје непреводива таласања.

У вези с чињеницом да је у српскохрватском језику релативно слабије изражена могућност исказивања перфективности префиксима, треба споменути и другу чињеницу — релативно врло ретко проширивање глаголске основе код простих (имперфективних) глагола. Ту се не појављују као семантичка категорија ни глаголи типа рус. „хаживал“, „говаривал“ или пољ. „widywałem“, „chodziwałem“, нити глаголи типа буг. „хипнотизирам“, нити глаголи типа чеш. „chodívati“, „chodívávati“. Српскохрватски језик, дакле, уопште нерадо дира у глагол без промене стварног глаголског значења.

Ситуација у српскохрватском језику (који показује архаитет у чувању старих двовидских глагола, при чему се развија и нова двоаспектност целих глагола а и делимична „двоаспектност“ неких синтаксичких положаја и облика конјугације), затим у бугарском језику (где је слика само нешто мање карактеристична, бар према подацима којима располажемо), као и у старословенском (где је двоаспектност такође била честа, а префикси за чисту перфектизацију слабије развијени) — македонски тек треба испитати, — све то даје повода да се помишља на једну нарочиту јужнословенску изоглосу. Потстицај од стране балканских несловенских језика, који не познају морфологизацију вида, могао би доћи у обзир; али несловенски језици свакако нису главни узрок стања које налазимо у балканским словенским језицима, пошто су манифестације таквог стања биле познате не само старословенском језику него чак и прасловенској језичкој заједници.

И. Грицкат

Резюме

И. Грицкат

О некоторых видовых особенностях сербскохорватского глагола

В сербскохорватском языке наблюдается необыкновенное для славянских языков богатство в глаголах с двумя видами. Автор перечисляет, как известные уже в литературе двухвидовые глаголы, так и те, которые в соответственных исследованиях еще не упоминались, а которых оказалось довольно значительное число. Глаголам с темой *-ов-*, также как и глаголам, представляющим собой новейшие заимствования из европейских языков, автор не уделяет специального внимания, так как количество их неограничено, а наличие в них и одного и другого вида характерно и для других славянских языков.

Анализ показывает, что двухвидовыми становятся в языке или более новые глаголы (и чем они новее, тем у них эта черта встречается чаще), или же более новые семантические ответвления старых глаголов. У этих последних это явление наблюдается часто в тех случаях, когда новый семантический оттенок означает переосмысление поступка, давно уже имеющего свое название в языке, новую символику старого действия, некоторый результат, достижение которого измеряется условно, согласно людским нуждам и т. п. В таких случаях глаголы, бывшие раньше имперфективными, приобретают и перфективность, без использования префиксации. У более новых двухвидовых глаголов, конечно, нельзя говорить об определенных оттенках семантики, так как эти оттенки могут быть весьма разнообразными. Но и тот и другой факт свидетельствуют о том, что префиксации труднее поддаются те глагольные значения для которых, в целях перфектизации, нужно было бы найти префикс, лишенный всякого реального или переносного значения, префикс, могущий послужить лишь как чистое грамма-

тическое средство. А в результате произведенного разбора сербскохорватских префиксов выступает то, что этот язык не обладает ни одним префиксом, отчетливо осознанным как морфологическое средство простой перфектизации (типа р. с-, который, присоединяясь даже и к новейшим глаголам, вносит в них чистую перфективность: *сформулировать*). В связи с новыми глаголами, у которых традиция префиксирования не существует, задача особенно трудна.

Некоторые другие факты сербскохорватского спряжения и синтаксиса показывают, что в этом языке вообще не очень живо употребление префиксов, вносящих в глагол значение количества действия, его длительности или некоторые другие, более отвлеченные оттенки, что, однако, компенсируется другими путями, в области употребления грамматических времен, построения предложений, а также и лексическим обогащением глагола.

Подобную компенсацию между количеством двухвидовых глаголов и возможностями префиксации можно проследить и в других славянских языках, а положение сербскохорватского глагола в этом отношении следует признать более архаическим, и притом типично южнославянским, так как и старославянский и болгарский язык показывают некоторое сходство с ним.